

Mehmet Emin Elmacı

<https://orcid.org/0000-0002-7336-3561>

Associate Professor, Dokuz Eylül University, Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Department of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, Türkiye, melmaci@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Elmacı, M. E. (2025). Sivas Kongresi'nden Damat Ferit Paşa'nın İstifasına Kadar İstanbul Basınında Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele (Eylül 1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (1), 465-505.

Sivas Kongresi'nden Damat Ferit Paşa'nın İstifasına Kadar İstanbul Basınında Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele (Eylül 1919)

Öz

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması sonrası gelişmeler, İstanbul basınında geç de olsa sadece haber olarak kendine yer bulmaktaydı. Arka planda sıkıntılar olduğu ortadaydı ancak Damat Ferit Paşa hükümetinin sıkı sansür uygulaması bazı gerçeklerin açıklanmamasına neden olmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un isteği dışında Anadolu'da teşkilat kurmaya başladığında bazı konular daha da görünür olmaya başladı. O'nun geri çağırılması, görevden alınması, istifa etmesi sonrasında son nokta, Temmuz ayı sonunda görüldüğü yerde tutuklanması kararı olacaktı. Bu aşamada Mustafa Kemal Paşa'nın adı, İstanbul basınına verilen haberlerde ve bazı gazetecilerin köşe yazılarına genellikle aleyhinde olarak yansımıştı. Sivas Kongresi'nin de toplanacağı bu süreç, onun başlangıcı idi. Gazetelerde Milli Mücadele ile ilgili haberler ve padişah Vahdettin ile Damat Ferit Paşa'nın verdiği mülakatlar eklenmişti. Bu gelişmeler ışığında Sivas Kongresi öncesi ve sonrası Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'ye karşı olan İstanbul basınının bakış açısı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler; Sait Molla, Ali Kemal, Refi Cevat, Atatürk

Mustafa Kemal Paşa and the National Struggle in the Istanbul Press from the Sivas Congress to the Resignation of Damat Ferit Paşa (September 1919)

Abstract

The developments following Mustafa Kemal Paşa's landing in Samsun on 19 May 1919 were only reported in the Istanbul press, albeit belatedly. It was obvious that there were problems in the background, but the strict censorship of the government of Damat Ferit Paşa caused some facts not to be disclosed. When Mustafa Kemal Paşa started to establish an organisation in Anatolia against the wishes of Istanbul, some issues became more visible. After his recall, dismissal and resignation, the final point was to be the decision to arrest him on sight at the end of July. At this stage, Mustafa Kemal Paşa's name was generally reflected against him in the news given to the Istanbul press and in the columns of some journalists. This process, during which the Sivas Congress would also be convened, was the beginning of the end. In the newspapers, news about the National Struggle and interviews given by Sultan Vahdettin and Damat Ferit Paşa were added. In the light of these developments, the perspective of the Istanbul press against Mustafa Kemal Paşa and the National Struggle before and after the Sivas Congress has emerged.

Keywords: Sait Molla, Ali Kemal, Refi Cevat, Atatürk

Giriş

1919'un Eylül ayı Milli Mücadele için önemli bir aydı. Çünkü Mustafa Kemal Paşa örgütlenme aşamasının başlangıcını çok iyi yönetmiş, Samsun'a çıktıktan sonra halkı arkasına almaya çalışmış ve işgallere direniş için halkı da örgütlemeyi başarmıştı.¹ 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali, Milli Harekât için itici bir güç olmuştu. Halkın direniş katılmasıyla ve özellikle de 9 Haziran'da Havza'da Cami'de yapılan toplantı sonrası yapılan miting ile² (Sarıhan, 1993, s. 312). Batıya ve işgalci güçlere "işgale halkın tepki vereceği" mesajını verilmişken, aynı şekilde İstanbul Hükümeti'ne de halkının arkasında olursa elinin güçlü olacağı gösterilmeye çalışılmıştı.

Ancak İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümeti, artık tamamen Hürriyet ve İtilaf yanlısı bir konuma gelmişti. Çoğu İttihatçılar tarafından bir şekilde sürgüne gönderilmiş ya da askerlikten istifa ettirilmiş durumda oldukları için "partizanca tutum en üst noktadaydı". Hükümet, İttihatçılık karşıtlığı ile sadece kendilerine yakın kişileri, liyakate dikkat etmeden

¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin örgütlenme aşamasında İstanbul basınında nasıl kendine yer bulduğıyla ilgili çalışmalar için bkz. (Elmacı, 2024a; Elmacı, 2024b; Elmacı, 2024c).

² İfham gazetesinde bu olay, daha 1 Ağustos 1919 tarihinde "Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Ordu müfettişi olarak Samsun'a gittiği zaman resmi görevinin haricinde bir takım teşkilat ve tahrikât icrasına başlamış hatta bir gün halkı camiye toplayarak (Havza mitingi) artık, atalet ve miskinlik göstermek zamanı olmadığı, vatanın yuvarlanmakta bulunduğu uçurum karşısında böyle miskiyane oturmamak lazım geldiği zemininde bir de konuşma irad etmiş" şeklinde verilmişti (İfham, 1 Ağustos 1919).

önemli görevlere getirmektedir. “*Hürriyet ve İtilaf merkez üyesi de olan İkdam’ın idare memuru*” Nurettin Bey’in Mart başında eski bir asker olan Halil Nedim Bey’in yerine Emniyet Müdürlüğüne getirilmiş olması, bu liyakatsiz atamalara en önemli örnek idi (Zaman, 5 Mart 1919). Bu süreçte en önemli konu, Mustafa Kemal Paşa’nın Milli Harekâtı örgütlerken, halkın da yanında olmasını sağlamasıydı. Özellikle Amasya Genelgesindeki “*ulusun azmi ve kararı*” kavramının aslında ulus egemenliğine gidiş olduğunu, herkes fark etmişti. İstanbul’da saray ve dolayısıyla da hükümet, teslimiyetçi bir tutumla, oluşan yanlışlıkları kabul edip geri dönüş yapmamış, kendi denge siyasetinin ışığında, işgalci güçlerle siyaseten anlaşma yoluna giderek işlerin daha da karışmasına neden olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa’nın görevi haricindeki faaliyetleri, hükümete karşı bir tavır olarak görülmüş ve işgallere karşı doğru bir tavır alan Mustafa Kemal Paşa; önce İstanbul’a geri çağırılmış, ardından azledilmiş, rütbeleri alınmış ve en sonunda da görüldüğü yerde tutuklanıp yakalanması kararı çıkarılmıştı (Elmacı, (2024b). İstanbul Hükümeti, işgale direnenlerin çoğunluğunun İttihatçı olması nedeniyle, olaya İttihatçı karşıtlığı üzerinden bakarak, Anadolu’daki Milli Harekâta karşı bir iktidar mücadelesine girişmişti. Olayın gelişimi artık İstanbul Hükümeti’nin; işgalci güçlere karşı halkın da desteğiyle direnme amacıyla olan Milli Harekât karşısında bir tutum almasına dönüşmüştü. Böylece İstanbul’daki yönetim, halkına karşı bir tavra girmiş³ ve artık tüm inandırıcılığını yitirmişti.

Hükümetin durumu, Temmuz ve Ağustos aylarındaki gelişmelerden beri sıkıntılı bir konuma girmişti. Vahdettin’in Mabeyn Başkatibi Ali Fuat (Türkgeldi) Bey’in “*Paris Konferansında bir şeye muvaffak olamayarak haib-u haşir* (hiçbir şey elde edemeden) *İstanbul’a avdet* (döndü) *etti*” (Türkgeldi, 1987, s. 251) dediği Damat Ferit Paşa’nın, Paris’ten 15 Temmuz 1919’da dönmesinden sonra kabine istifasını vermiş ve yeni hükümeti kurma görevi Vahdettin tarafından yine kendisine verildiğinden 21 Temmuz’da “*3. Damat Ferit Paşa*” hükümeti kurulmuştu (Zaman, 22 Temmuz 1919; Vakit, 22 Temmuz 1919). Sadrazam, Temmuz’un son günlerinde kendisine Karahisar Fırkası Kumandanlığınca gelen ve “*Şark’ta*

³ Damat Ferit Paşa’ya üç defa arka arkaya Sadrazamlık görevi veren Vahdettin, ancak memleketin dört bir tarafından işgale karşı milli bir duruş için toplanan Sivas Kongresi sonrası bu durumu kabul eder görünmüştü. Temsil Heyeti’nin aracısı olarak kendisini ziyaret eden Müşir Fuat Paşa’ya “*milletsiz padişah olmaz*” ve “*Benim menfaatim milletin menfaati, milletin menfaati benim menfaatimdir.*” Cümlelerini kullanmıştı (Vakit, 7 Teşrinievvel (Ekim) 1919). Ancak Vahdettin tüm bu gelişmelere rağmen, yaklaşık altı ay sonra tekrar Damat Ferit Paşa’yı dördüncü kez Sadrazamlığa atamış ve Anadolu’ya sertlik ile karşılık verilmesine neden olarak halk ile karşı karşıya gelmişti (Turan, 2000, 2, s. 111). 16 Mart 1920’de İstanbul’un İngilizler tarafından işgali sonrası Salih Paşa yerine Vahdettin’in yeniden Damat Ferit Paşa’yı Sadrazamlığa getireceği duyulduğunda, karşı çıkılmasına rağmen Vahdettin’in “*Ben istersem. Rum Patriğini de, Ermeni Patriğini de de getiririm. Hahambaşığı da getiririm!*” demesi oldukça dikkat çekiciydi (Sarıhan, 1993, s. 464). 6 ay önceki Damat Ferit Paşa’nın istifası sonrası “*milletsiz padişah olmaz*” diyen padişah, milletin istemediği için protesto ettiği Damat Ferit Paşa’yı 5 Nisan 1920’de yeniden Sadrazamlığa getirmiş ve Anadolu’ya karşı en sert dönem başlamıştı.

münasip bir mahalde” milletin geleceğini belirlemek için yapılacak bir kongre için “*üç üye seçimi ve onlara harcırah verilip verilmemesiyle ilgili*” soruya da maruz kalabilmişti. Bu konu, kabinede de görüşüldüğü gibi, Takvim-i Vekayi’de de yayınlanacak şekilde tüm vilayetlere bir bildiri gönderilmesiyle sonuçlanmıştı. Bildiride bu kongrenin, Kanun-u Esasi gereği padişah tarafından açılması gerektiği belirtildiği gibi onun olmadığı bir toplantıda alınacak her kararın da “*padişah ve vatanın karşısında olacağı*” eklenmiş ve “*bu gibi hareketlerin engellenmesi için vilayetlere ve onlara bağlı tüm mutasarrıf ve kaymakamlıklara tebliğ edilmesi*” istenmişti (Zaman, 23 Temmuz 1919).

Damat Ferit Paşa’nın 3. Hükümeti, birkaç gün sonra işi daha da ileri götürmüş ve 29 Temmuz 1919 tarihli Sadaret yazısı ile Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beylerin “*hükümetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları, imzaları altında yayınladıkları bildirimler ile mahallerinden gelen yazılardan anlaşıldığından, adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul’a gönderilmeleri*” hakkında bir karar almıştı (Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1982, s. 54).

Ağustos ayında ise Damat Ferit Hükümeti, Harbiye Nezareti’ne 6 Ağustos’ta Mustafa Kemal Paşa’nın askerlik mesleğinden çıkartılması kararını bildirmiş, bu karar 9 Ağustos 1919 tarihli ve altında Sadrazam Damat Ferit ile Harbiye Nazırı Nazım Paşa’nın imzaları olan yazıyla, padişaha gönderilmişti. Tüm bunların sonucunda da 12 Ağustos 1919’da Takvim-i Vekayi’de yayımlanan Vahdettin’in irade-yi seniyesi ile “*Üçüncü Ordu müfettişliğinden maazul (azledilmiş) ve askerlikten müstafi (istifa etmiş) Mustafa Kemal Bey, silk-i askeriyeden ihraç ve haiz olduğu nişanlar nez’i ve uhdesindeki fahri yaverlik rütbesi ref edilmiştir.*” cümleleriyle, milli bir kongre toplayarak ülkenin bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruma amacıyla teşkilat kurmuş olan Mustafa Kemal Paşa, askerlik mesleğinden çıkartılarak taşıdığı nişanları sökülmüş ve fahri yaverlik rütbesi de kaldırılmıştı (Takvim-i Vekayi, 12 Ağustos 1919). (EK-1).

İstanbul Hükümeti ile Anadolu ilişkilerinin daha da sertleştiği Ağustos ayı içindeki en önemli gelişme; Harbiye Nazırı Nazım Paşa’nın yerine geçen yeni Nazır, Süleyman Şefik Paşa ile başlayan Harbiye Nezareti’ndeki görev değişiklikleriydi. Değişikliklerin en önemli yanı, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı sürecinde, yetkilerinin yükseltilmesinde katkıları olan Erkan-ı Harbiye-yi Reis-i sanisi Kazım (İnanç) Paşa ve Şura-yı Askeri Muamelat Müdürü Mirliva İsmet’in (İnönü) açığa alınmalarıydı (Vakit, 15 Ağustos 1919).

Enver Paşa ile yaşadığı sıkıntılar nedeniyle askerlikten ayrılmış olan yeni Nazır Süleyman Şefik Paşa, I. Dünya Savaşı yıllarında, Enver Paşa’nın tasfiye ettiği yaşlı ve alaylı bilinen eski

subayları yeniden orduya alma kararındaydı ve özellikle de bu kişileri, sorumluluklarının yüksek olduğu görevler için düşünmekteydi (Akşin, 2004a, s. 581). Bu süreçte görevden alınan ve tutuklanma kararı çıkartılan Mustafa Kemal Paşa'nın da rütbelerinin söküleceği ile ilgili düşünceler onun zamanında başlamıştı. Vakit gazetesi muhabiri de bu konuda bir araştırma yapmış ve yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya sorular sormuş ve yanıtlarını yayınlamıştı. Süleyman Şefik Paşa; “Anadolu’da bir takım harekât seziliyor. Dâhiliye Nezareti’nin tamimleri de bunlara dalalet ediyor. Bu husustaki mütalaanız nedir?” sorusuna “Anadolu’da muceb-i şikâyet hiçbir şey yoktur” derken; yine “Mustafa Kemal Paşa silk-i askeriden tard (çıkartılarak) olunarak, nişanları istirdad (geri alınıyor) olunuyor. Bu niçin?” sorusuna da “Henüz bilmiyorum” yanıtını vermişti (Vakit, 15 Ağustos 1919). İşte Ağustos ayındaki bu gelişmeler ışığında 1919 yılının Eylül ayının, hem İstanbul Hükümeti hem de Mustafa Kemal Paşa üzerinden Anadolu harekâtı için kritik bir önem taşıyacağı anlaşılmıştı.

1. Damat Ferit Paşa'nın Sivas Kongresi Günlerinde Mustafa Kemal Paşa ile İlgili Görüşleri

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey ile ilgili, tutuklanma kararı çıkmıştı ancak kimse, nerede, ne şekilde ve kim tarafından tutuklanacaklarıyla ilgili bir bilgiye sahip değildi. Valiler de ne yapacakları konusunda merak ve kuşku içinde idiler. Ama yine de birçok yerden Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in illerinde olmadığını bildiren yazılar İstanbul'a gitmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa ise Erzurum'daydı ve Erzurum Vali vekili de Elhac Kadı Hurşit Efendi idi. Hurşit Efendi hükümete epey bir süre yanıt vermemiş ama en sonunda “Burada, Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin hükümet kararlarına ve bildirilerine aykırı davranışlarda ve kışkırtıcılıkta buldukları hakkında bir bilgi yoktur” diyerek işi kısa kesmişti (Goloğlu, 2008, s. 14).

Erzurum'da toplanan yerel Erzurum Kongresi'nin, ulusun tümünü ilgilendiren sonuçları, ülkenin birçok yerinde ümit yaratmıştı. Ancak hem İstanbul'un tepkisi ve Mustafa Kemal Paşa'nın azli hem de bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın istifası, bir umut kırıklığı yaratmıştı. Ancak bu umut kırıklığının hemen yeni bir kongre ile kırılması gerekmekteydi.

55 günden beri Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa da, bazı delegelerin Sivas'a gittiğinin ve kendisini beklediklerinin haber verilmesi sonrasında, artık Sivas'a gitmesi gerektiğini çok iyi görmüştü (Selek, 1987, s. 286). Yola çıkılmasını geciktiren en önemli sorun, maddi zorluklardı. Bunun halka yansıtılmaması gerekmekteydi ve Erzurumlu 60 yaşını geçkin, emekli Binbaşı Süleyman Efendi'nin büyük yardımı ile bu iş çözülmüş ve bu para ile yol

hazırlıkları tamamlanarak, Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustos 1919'da, Cumartesi günü öğleden evvel, Erzurum'dan Sivas'a hareket etmişti (Goloğlu, 2008, s. 20).

“Üç otomobil ve üç araba” ile yola çıkan kabile “Erzurumluların coşkun sevgi gösterileri ile uğurlanmıştı” (Goloğlu, 2008, s. 20). Şehirdeki bütün taşıtları seferber eden ve araçlar tükenince yaya olarak yola çıkan Sivaslılar, Mustafa Kemal Paşa'yı, büyük ve coşkun sevgi gösterileriyle, şehrin kilometrelerce dışındaki Kılavuztepe'de karşılamışlardı. Büyük konuklarını, Milli Mücadele önderlerini, burada kurulan çadırlarda dinlendirmişler, sevinçli dostluk gösterilerinde bulunmuşlardı (Goloğlu, 2008, s. 21).

Kongre günlerinde, kongre hakkında İstanbul basınında haberler görülmemişti. Ancak daha sonra Damat Ferit'in 29 Eylül'de istifa etmesi üzerine, Ali Rıza Paşa'nın yeni hükümeti sırasında sansür gevşeyecek ve o günlerle ilgili haberler yayımlanmaya başlayacaktı. Yunus Nadi'nin Yenigün gazetesi, Kongre öncesi 2 Eylül 1919'daki Sivas şehrinin heyecanlı durumunu ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Sivas'ta nasıl karşılandıklarını ancak 11 Ekim 1919 sayısında okuyucularına aktarmıştı. Yenigün gazetesi;

“Bütün Sivas ahalisi yaya ve arabayla Ferit Paşa kabinesinin yakalama emri verdiği Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle, Rauf Beyefendiyi karşılamak için yollara dökülmüşlerdi. Hükümetin bu zatları, vatanlarını düşman istila ve işgallerinden kurtarmak istedikleri, harekât-ı milliyenin başına geçtikleri için tevkif ettirmek istediğini bilen halk, kemal-i hürmet ve samimiyetle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendiye kucağını açıyordu. Müşarünileyhümayı kim derdest edecek? Millet Ferit Paşa kabinesi gibi düşünmüyor, kendi yaralarını kendi sarmak, kendi derdine kendi vefakâr ve vatanperver evlatlarıyla deva bulmak istiyor,” şeklinde anlatmış ve halkın, Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey ve diğer delegeleri alkışlar arasında kabul ettiğini ve Sivas Kongresi'nin toplandığı Mekteb-i Sultani binasına kadar kendilerine refakat ettiklerini belirtmişti (Yenigün, 11 Ekim 1919).

4 Eylül 1919 tarihinde Kongrenin açılışı Sivas'ta şenliklerle yapılmış, 3 olumsuz oya karşılık Kongre başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa; işgalleri ve bunlara karşı ilgisiz kalan Hükümet'i kınayarak, Milli derneklerin dolayısıyla da işgale olan direniş çabalarının mutlaka birleştirilmesini istemişti (Sarıhan, II, 1994, s. 85). Sonraki en önemli konular ise İttihatçılık yapılmayacağına ilişkin yemin, halka ve Padişah'a yapılacak bildirin hazırlanması ve manda tartışmalarıydı.

Sivas Kongresi'nin toplandığı 4 Eylül'de eski Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey gazetesi Peyam'da “Bizi Ancak Anadolu Kurtarabilir” başlığıyla, Milli Mücadele ile ilgili bir köşe yazısı yazmıştı. Ali Kemal Bey; savaşın bittiğini ancak hala özellikle ekonomik sıkıntıların devam

ettiğini belirttikten sonra, İngiliz Başvekilinin bütün dünyaya “İngiltere’nin, sırf ahalinin fikr-i salimine müracaat ederek en sıkıntılı sorunları aşacağını göstermesi gerektiği” şeklindeki sözlerini hatırlatarak, Anadolu’nun da bunu yapabileceğini ekleyerek, özellikle zirai anlamda Anadolu’nun ülkeyi “besleyebileceğine” değinmişti. Ali Kemal yazısının sonlarında, zirai olarak zengin olan Anadolu’yu son zamanlarda İttihatçıların nasıl zora soktuğu iddiasında bulunarak, üretim yapılmadığından ve halkın sıkıntılar içinde bırakıldığından da söz etmiş ve konuyu Milli Harekâta getirmişti. Ali Kemal; “*ehemmiyet verdiğimiz Anadolumuzun bugünkü hali perişandır. Bir Harekât-ı Milliye’nin bir vilayete kaç mal olduğunu anlamak için öyle göz önündeki zararları hesap etmek elvermez.*” dedikten sonra Avrupa’nın iktisadi durumunun da göz önüne alınması gerektiğini eklemiş ve “*o yüzden bu memleketin hatta yakın bir atide çekeceği eziyetleri de düşünmek gerekir*” cümleleriyle sermayenin azalacağını, halkın daha da sıkıntı çekeceğini kalabalık sözlerle ifade ederek, kendine göre Anadolu’daki halkın Milli Harekâta bakışını etkilemeye çalışmıştı. Ali Kemal son sözünde ise Rusya’yı örnek olarak vermiş ve aynı iktisadi sıkıntılar sonrası, Rusya’nın nasıl gerilediğini ve elinden topraklarının alındığını ekleyerek konuyu Türkiye’ye getirmişti. Ali Kemal, “*Koskoca bir cihangir saltanattan elimizde mülk olarak sadece Anadolu kaldı, O Anadolu ki, ilk ve son yurdumuzdur. Bizi yine kurtarabilir. Zira baştanbaşa Türktür. Türk ilidir. Turanı, Asya’nın amak-ı meçhulesinde (bilinmeyen derinliklerinde) arayanlar, Anadolu’da bulurlar. Çünkü biz insan olsaydık, Osmanlıların yaptıkları gibi cihanın diğer Türkleri de fevç fevç Anadolumuza toplarlar, ırkımızı ala ve devletimizi ihya edebilirlerdi. Tekrar ederiz! Bizi ancak Anadolu kurtarabilir*” diyerek yazısını sonlandırmıştı (Peyam, 4 Eylül 1919). Ali Kemal’in dediği gibi gerçekten o baştanbaşa Türk olan, ilk ve son yurdumuz Anadolu, ülkeyi işgalden kurtarmış ancak bunu o zaman dile getiren Ali Kemal’in, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde gerçekleşen işgale muhalif olmasına rağmen gerçekleştirmişti.

Bir diğer muhalif Refi Cevat Bey de ertesi gün 5 Eylül 1919 tarihli Alemdar’daki başyazısında Ali Kemal’in bir gün önceki “*Bizi Ancak Anadolu Kurtarabilir*” başlıklı yazısına “*Anadolu’dan İstemeye Yüz Kaldı mı*” başlığıyla yanıt vererek değinmiş ve o da Anadolu’nun tarihteki ekonomik öneminden söz etmiştir. Refi Cevat Bey, Ali Kemal’in Anadolu’daki Milli Harekâtın ortaya çıkaracağı ekonomik zarara değinerek, halkı uyardığı yazısına farklı bir boyut getirmişti. Refi Cevat; yazısının ilerleyen kısmında “*Anadolu’nun tarihin her döneminde Rumeli’yi beslediği*” ve “*Anadolu, Rumeli’ye senelerce para yetiştirdi*” görüşünü öne çıkartarak sanki o bölgeler “*vatan*” kavramı içinde değilmiş gibi bir ayrıştırma içine girmişti. Refi Cevat da işi, beklenildiği gibi “*Rumeli’de ıslahat, teşkilat yapılmak istenildi. Komisyonlar teşkil etti.*

Bunlara mütemadiyen Anadolu para verdi. Nihayet Rumeli'den elimizi yüzümüzü yıkadık. Rumeli gittikten sonra İttihatçılar; 'zaten her sene Rumeli varidatına üç buçuk milyon lira ilave ediliyordu! Kurtulduk' dediler. Bu üç buçuk milyon lirayı da Anadolu yetiştiriyordu." diyerek konuyu İttihatçılara getirmiş ve Anadolu halkına o da kendisine göre bir mesaj vermişti (Alemdar, 5 Eylül 1919). Sivas Kongre'sinin başladığı bu günlerde Anadolu Harekâtına muhalif basındaki köşe yazarları bunları yazarken, İstanbul Hükümeti ve Damat Ferit Paşa da boş durmuyordu. Damat Ferit Paşa, İstanbul'da Fransızca çıkan Tan gazetesi muhabiri François Pesaliti ile bir mülakat yapmıştı. Ferit Paşa, mülakatında Anadolu'daki durum, İtilaf devletleriyle ilişkiler, manda ve Mustafa Kemal Paşa hakkında bilgi vermişti.

Bu mülakata, yine 5 Eylül günlü İstanbul gazetelerinde yer verilmişti. Zaman gazetesi, 5 Eylül 1919 tarihli sayısında, ilk sayfasının ortasında geniş olarak gördüğü bu uzun mülakatın en başında, "*Mustafa Kemal Paşa*" yazıp verdiği bölümde, Damat Ferit Paşa'nın görüşlerini eklemiştir⁴. Sadrazam'a, François Pesaliti tarafından sorulan soru; "*Mustafa Kemal Paşa hareketinin mahiyeti nedir?*" sorusuydu. Damat Ferit Paşa, "*Bu hareketin hiçbir esas-ı askerisi olmayıp, milletin tezahüratına (desteğine) da istinat etmemektedir (dayanmamaktadır). Bunlar Harb esnasında zabıtlık derecesine irtika etmiş (çıkış) gençlerden ibaret olup, birer sanat ifa etmek üzere dağıldıkları Anadolu'da, bir hareket meydana getirmek için uğraşıyorlar. Bu çabuk parlayıp geçen ehemmiyetsiz bir yangındır. Mamefih hakikat budur ki; bu hareketi tevsii (genişletmek) etmek kasdı ile Anadolu'da azim meblağ sarf olunmaktadır. Bunda da harp esnasında büyük servetler izhar ettiği malumunuz olan, İttihat Terakki komitesinin meşum (kötü, uğursuz) parmağı mevcuttur. Hareket demek ki tamamıyla İttihatçı kıyamıdır (isyanıdır). Bununla beraber her taraftan aldığımız telgrafnameler, mevzu bahis olan ahalinin sadakatinden ayrılmadıklarını ve hükümet-i merkezîyeyi tanımakta devam ve emirlerine itaat ettiklerini ve hanedana ve devlete tamamıyla sadık olduklarını mübeyyindir (beyan etmişlerdir)."* şeklinde görüşlerini açıklamıştı (Zaman, 5 Eylül 1919). (EK-2).

Damat Ferit Paşa'nın bu mülakatı, aynı gün diğer gazetelerde de yayımlanmıştı⁵. "*Mustafa Kemal Paşa Harekâtının*" mahiyeti ile ilgili soruya Damat Ferit'in verdiği yanıt, Tasvir-i Efkâr gazetesinde de aynı gün kendine yer bulmuştu. Gazete Damat Ferit Paşa'nın yanıtını; "*Mümaileyhin bu hareketi ne askeri bir şekilde ve ne de milletin arzusu dâhilindedir. Muharebe esnasında zabıt olan ve bir meslek tahrişi (arzusu) için Anadolu'da bulunan gençler*

⁴ Zaman gazetesi bu mülakatın Fransızca İstanbul gazetesinde de aynen yayımlandığını belirtmiş ve haberini de bu gazeteye dayandırmıştı.

⁵ Bu konu ile ilgili haber yapan gazeteler hemen hemen aynı cümleleri kullanmış olsa da bazen ortaya çıkan farklılıkların görülmesi açısından, gazetedeki bilgiler aynen verilmiştir.

bir araya toplanmışlar, Harekât-ı Milliye husule getirmek için çabalyorlar. Bu alevleri sönmüş bir saman yangınına benzer. Filhakika bu hareketi teşdid etmek (şiddetlendirmek) için Anadolu'da birçok para sarf ediliyor. Bu meselede menhus (kötü, uğursuz) İttihat ve Terakki cemiyetinin parmağından başka bir şey görülemez. Malumunuz olsa gerektir ki bu cemiyet-i mefsuha, (feshedilmiş cemiyet) muharebe esnasında 'meblağ-ı külliye' izhar eylemişti. Bu hareketin İttihatçıların bir hareketi olduğu şüphesizdir. Mamafiş her taraftan aldığımız telgraflar ahalinin, hükümete muti (yardımcı) ve hanedan-ı saltanata sadık olduğunu ispat ediyor. Bu hal Konya'dan ileri olan aksam dahilindedir. Konya'dan bu tarafta ve İzmir cihetlerinde nizam-ı mahalliyeye muhalif harekette bulunan bir takım çeteler var, doğrudur. Fakat tahdid-i hudut komisyonununun İzmir'e muvasalatından beri ahval gittikçe sükûnet kesb ediyor (sessizlik yayılıyor)" şeklinde yansıtmıştı (Tasvir-i Efkar, 5 Eylül 1919).

Vakit gazetesi de aynı mülakattaki Damat Ferit Paşa'nın görüşlerini; *"Bu hareket bir mahiyet-i askeriyeyi haiz değildir ve millete de istinat etmemektedir. Harp esnasında zabıt olan ve herhangi bir sanata süluk etmek (girmek) için Anadolu'ya dağılmış bulunan bir takım gençler, bir hareket tevlid etmek (ortaya çıkarmak) üzere teşvikatta bulunuyorlar. Fakat bu bir saman alevi müşahabesindedir (benzeridir) ve alevler söndürülmüştür."* cümleleriyle vermişti (Vakit, 5 Eylül 1919).

Anadolu'ya muhalif Refi Cevat'ın Alemdar gazetesi ise *"özetle verdiği"* belirttiği mülakatında; Mustafa Kemal Paşa Harekâtı ile ilgili soruya *"Sadrazam Paşa hazretleri harekât-ı mezkurenin (sözü geçen harekâtın) askeri mahiyeti haiz olmadığını ve milli bir esasa da müstenid bulunmadığını ve saman ateşinden ve İttihat ve Terakki teşvikatından ibaret olduğunu beyan etmiş ve Anadolu ahalisinden varid olan sadakat telgrafnameleri, ahalinin hükümete muti olduğunu ilave eylemiştir."* Cümlelerini kullanmıştı (Alemdar, 5 Eylül 1919). Ali Kemal'in Peyam gazetesi de aynı cümleleri kullanmış ve *"Bu hareket hiçbir mahiyet-i askeriyeye haiz değildir ve milletin arzusuna istifade etmemektedir. Bunlar harp esnasında zabıtlığe terfi-i rütbe etmiş ve elyevm Anadolu'ya dağılmış olarak orada bir hareket ifasına kalkışmış olan gençlerdir. Bu alevleri sönmüş bir saman ateşinden başka bir şey değildir. Hakikat şudur ki elyevm Anadolu'da bu hareketi tevsii için birçok paraların sarf edilmekte bulunmasıdır. Bu da malumunuz olduğu üzere harp esnasında vasi servetler idhar etmiş olan İttihat ve Terakki fesat-ı meşumu ile entrikalarının neticesinden ibarettir. Velhasıl bu hareket İttihat ve Terakki tahrikâtından başka bir şey değildir. Mamafiş her taraftan aldığımız telgraflar ahalinin hükümet-i merkeziyeye sadakat ve hulusunu handan ve hükümete karşı samimiyet ihlasını bildirmektedir. Vakaa, İzmir cihetinde 'çeteler' var. Fakat İzmir'e Yunan*

Tahdid-i İşgal Komisyonu'nun muvasalatından (varışından) beri vaziyet, seri bir surette kesbi salah (düzelmektedir) etmektedir. Ve her şey kariben daire-yi sulh ve intizama rücu edecektir.” demişti (Peyam, 5 Eylül 1919).

Bir diğer muhalif gazete Sait Molla'nın Türkçe İstanbul gazetesi ise Damat Ferit'in değındığı konuların en mühim meseleler olduğunu belirtmiş ve “*evvel emirde Mustafa Kemal (Paşa)*⁶ *hakkındaki suale cevap verirlerken bu hadise etrafında devran etmiş olan bir sürü manasız dedikodunun derece-yi bütlanını (geçersizliğini), katiyetle meydana koymuşlardır. Filhakika mümaileyhin tahrikatı, hiçbir mahiyet-i askeriyeyi haiz olmadığı gibi milli esaslara da katiyen istinad etmiyor. Sadrazam Paşa hazretlerinin beyanatı sayesinde bu harekâtı vücuda getiren ve idame ettirmek isteyenlerin harb esnasında zabıtlık mertebesine esad edilen bazı gençlerden ibaret olduğunu, teşebbüslerinin sadece bir saman alevinden ibaret kaldığını ve mamafih bu hareketi takviye için, harp zamanında ne azim servetler cem ve idhar eyledikleri malum bulunan İttihatçılar tarafından meblağ-ı cesime sarf olunduğunu öğreniyoruz. Buna binaen harekât-i vakıanın esası yine İttihat ve Terakki tahrikatı olduğunu tezahür etmektedir.*” şeklinde özetlemişti (Türkçe İstanbul, 5 Eylül 1919).

İkdam gazetesi de hemen hemen aynı cümleler ile Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilen harekâtı; “*Bu harekât hiçbir şekl-i askeriyeyi haiz olmayıp milletin esasatına istinat etmez. Harekât-ı mezkureyi icat etmeye çalışanlar, harp zamanında zabıt olup elyevm millete dayanmayan, harb esnasında herhangi bir sanatı icra etmek için Anadolu'nun ötesine berisine yayılan bir takım gençlerdir. Bu hareket alevleri sönmüş bir saman ateşi gibidir.*” Diye nitelemiş devamında da “*bununla beraber harekât-ı vakayı teşdid maksadıyla elyevm Anadolu'ya gayet cesim meblağ sarf olunuyor ve bunun da harp zamanında azim servetler topladığı malumunuz olan meşum İttihat Terakki'nin parmağı görülüyor. Binaen aleyh hareket, hakikatte bir İttihat Terakki hareketidir. Mamafih her taraftan aldığımız telgraflar ahalinin sadakatine şahadet ediyor.*” şeklinde vermişti (İkdam, 5 Eylül 1919).

Aynı mülakat İfham'da da “*hiçbir yorum yapmadan*” aynen verildiği uyarısı ile ilk sayfasında geniş bir şekilde yayımlanmıştı. İfham konuyla ilgili kısmı, “*Sadrazam Paşa hazretlerine evvela şu suali sordum. Mustafa Kemal Paşa hareketinin mahiyeti nedir? – Bu hareketin hiçbir esas-ı askerisi olmayıp, tezahüratına da istinat etmemektedir. Bunlar harp esnasında zabıtlık derecesine irtika etmiş (yükselmiş) gençlerden ibaret olup, birer sanat ifa etmek üzere dağıldıkları Anadolu'da, bu hareketi meydana getirmek için uğraşıyorlar. Bu çabuk parlayıp geçen ehemmiyetsiz bir yangındır. Mamafih hakikat budur ki, bu hareketi tevsii*

⁶ Gazete kendi yazısında Paşa'yı parantez içinde vermiştir.

etmek (yaymak) maksadıyla Anadolu'da azim meblağ sarf olunmaktadır. Buna da harp esnasında büyük servetler idhar ettiği (biriktirdiği) malumunuz olan İttihat ve Terakki komitesinin meşum (kötü) parmağı mevcuttur. Binaenaleyh bu hareket tamamıyla İttihatçı kıyamıdır (isyanıdır). Bununla beraber her taraftan aldığımız telgrafnameler, mevzubahs olan ahalinin sadakatinden ayrılmadıkları, hükümet-i merkeziyeyi tanımakta devam ve emirlerine itaat ettiklerini ve hanedana ve devlete tamamıyla sadık olduklarını mübeyyindir (beyan etmişlerdir)” cümleleriyle haberleştirmişti (İfham, 5 Eylül 1919).

Nerdeyse tüm gazetelerin bu mülakatı vermiş olması önemliydi⁷. Damat Ferit Paşa iktidarda olması nedeniyle harekâtın geleceğini doğru okuyamadığı gibi olayı, İttihat Terakki'ye bağlamakta ve kelimeleri arasında Harp zamanında servet kazandıklarını söyleyerek, kamuoyunda İttihatçılara karşı olan algıyı kullanıp, Anadolu'daki harekâtı itibarsızlaştırmaya çalışmaktaydı.

Sadrazam Damat Ferit Paşa; bir süre sonra Havas Ajansı'nın İstanbul muhabirine de bir mülakat vermiş ve bu mülakat da 12 ve 13 Eylül 1919 tarihli gazetelerde kendine yer bulmuştu. Ferit Paşa'nın demecini ilk olarak Yirminci Asır gazetesi vermişti (Yirminci Asır, 12 Eylül 1919). “İzmir'in şayan-ı teessüf olan işgali, Türk vatanperverlerinin kalbini altüst etmiştir” diyen Damat Ferit Paşa, İzmir'in işgalinin halk tarafından tepkiyle karşılandığını belirtmişti (İkdam, 13 Eylül 1919). Sadrazam, İtilaf Devletleri ile görüşmeler üzerine genel konular üzerine verdiği mülakatta, Paris'e yine Osmanlı delegelerinin gitmesini beklediğini belirtmiş ve İtilaf devletlerinin “hakşinaslığından emin olduğunu” da eklemişti⁸ (Tarik, 13 Eylül 1919).

Görüldüğü üzere İstanbul'da hem Anadolu'ya muhalif basının etkili kişileri yazılarında hem de Sadrazam Damat Ferit Paşa bir gazeteye verdiği mülakatında; Mustafa Kemal Paşa hareketini fırkacılık üzerinden “İttihatçılıkla” suçlamakta ve Anadolu hareketini halkın gözünde kötülemektedir. Oysa aynı gün 5 Eylül 1919'da Cuma günü Sivas'ta Kongrenin ikinci oturumunda tüm delegeler “Vatanın ve ulusun mutluluğundan başka hiçbir kişisel amaç gütmeyeceğime, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin canlandırılmasına çalışmayacağıma, herhangi bir siyasi partinin siyasi emellerine yardımcı olmayacağıma vallahi billahi...” şeklinde ant içmişlerdi (Atatürk Sivas'ta, 1982, s.45). Mustafa Kemal Paşa; Eylül 1917'de Halep'ten resmi olarak yazdığı sert raporun, İstanbul'da yayılmasından itibaren ve aynı zamanda 1919 Kasım ayında İstanbul'a geldiği andan itibaren kurmay aklıyla, gazetelere İttihatçı olmadığına dair

⁷ Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Tan gazetesine verdiği bu mülakat biraz geç de olsa Akşam gazetesinde 25 Eylül 1919'da Tarik gazetesinde de 26 Eylül 1919'da aynen verilmiştir (Akşam, 25 Eylül 1919; Tarik, 26 Eylül 1919).

⁸ Damat Ferit Paşa'nın İtilaf Devletlerine mesaj verme amaçlı olduğu anlaşılan bu mülakatı, İstanbul Hükümetini destekleyen Peyam, Türkçe İstanbul ve Alemdar'da görülmemiştir.

verdiği mülakat ile bu konudaki tavrını her zaman kamuoyuna yansıtmıştı. Sonunda İstanbul'da artan dedikodulara da Sivas Kongresi'nde edilen yeminle son noktayı koymuş ve İstanbul Hükümetinin elinden bu kozu almıştı.

2. Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa ve Kuva-yı Milliye

Sivas Kongresi günlerinde, Damat Ferit Paşa'nın mülakatları ile birlikte Umum Jandarma Komutanı Ali Kemal Paşa ile ilgili haberler de dikkat çekmekteydi. Buna değinmeden önce Jandarma Komutanlığı ile ilgili bu süreçteki değişim hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Mütareke şartları gereği İtilaf devletleri; özellikle jandarmanın terhisinde ısrarcıydı ve sonunda bu terhis ısrarı gerçekleşmiş ve bu da Anadolu'da büyük bir boşluk yaratmıştı (Türkmen, 2001, s. 82). İşgallerin de genişlemeye başladığı bu süreçte, yerel idarelerden ve asayiş ile jandarmadan söz etmek mümkün değildi. “*Jandarma eşkiyaya eşkiya jandarmaya karışmıştı*” (Tekir, 2022, s. 280). Damat Ferit Paşa, işgallere karşı izlenen politikanın sonucu olarak, askeri kadroların büyük bir hızla kendilerine karşı teşkilatlandığını da görmekteydi (Çevik, 2020, s. 75). Ayrıca olası bir sıkıntı durumunda, Anadolu'da tutunabilmek için de “*iyi teçhiz edilmiş kalabalık bir jandarmaya*” gerek olduğunun da farkındaydı (Tekir, 2022, s. 280). İtilaf Devletleri mümessilleri de mütareke gereği oluşabilecek sıkıntılar nedeniyle Jandarmayı kendileri için tehlike gördüklerinden, gücünü kırmak için jandarmanın da terhisini ve silahlarının toplanmasını istemekteydiler (Efe, 2019, s. 588). İşte bu noktada Damat Ferit Paşa, Jandarma'yı yeniden düzenleme kararı almış ve “*jandarmayı kendi isteklerine de uygun olarak kullanmak amacıyla, 15 Mart 1919 tarihinde yayınladığı 'Jandarma'nın Dâhiliye Nezareti'ne Raptı Hakkındaki Kararname' ile jandarmayı tarihinde ilk defa İçişleri Bakanlığı'na bağlamıştı*” (Çevik, 2020, s. 76). Böylece Nisan 1919'dan itibaren Jandarma Teşkilat Projesine başlanılmış, araya İzmir'in işgali ve Anadolu'daki durumun karışması girdiği için bu proje ancak Jandarma Umum Müfettişi General Foulon tarafından Temmuz 1919'da uygulamaya konulacaktı (Tekir, 2022, s. 280). Bu aşamada gerçekleşen önemli gelişmeler arasında, Umum Jandarma Kumandanlığına Ali Kemal Paşa'nın getirilmesi ve jandarma maaşlarına zam yapılması da vardı. Hükümetin bir diğer kararı da “*Anadolu ile neredeyse tamamen kopmak üzere olan bağlarını güçlendirmek üzere*” Temmuz 1919'da birtakım heyetler kurarak, Batı ve Doğu Anadolu bölgelerine göndermek olmuştu (Tekir, 2022, s. 280). Batı Anadolu'da ortaya çıkan Kuvâ-yı Milliye haberleri gereği de Damat Ferit Paşa hükümetince, Aydın Nazilli taraflarına tetkik için Umum Jandarma Komutanı Ali Kemal Paşa gönderilmişti. Sarı Paşa da denilen Ali Kemal Paşa; II. Meşrutiyet yıllarında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi konusunda sorumluluğu olması nedeniyle idamla yargılanmış, daha sonra hapis cezası almış ve

1913'te de Teşkilat-ı Mahsusa tarafından yapılan tahkikat sonucunda İttihatçılar tarafından 6 Ocak 1914 tarihinde miralay rütbesindeyken emekli edilmişti (Yiğit, 2018, s. 665). İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından bu şekilde siyaseten emekliye ayrılan Ali Kemal Paşa, “*İttihatçı nefreti*” nedeniyle Damat Ferit Paşa hükümetinin askeri kadroların kendileri aleyhine olması nedeniyle aldığı tedbirler doğrultusunda, kısa sürede Mirlivalığa yükseltilmiş (30 Temmuz 1919) ve özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası destekçisi gazetelerde de bu terfî, övülerek haberleştirilmişti (Selvi, 1999, s. 550). Batı Anadolu’da özellikle halk arasında güçlü olan zeybekler ile ilgili Denizli Jandarma Komutanlığı’ndan gelen yazı üzerine, asayişin durumunu yerinde görmek için birçok bölge için oluşturulmuş olan tetkik heyetlerinden birinin de Batı Anadolu’ya gönderilmesi kararlaştırılmış ve 26 Temmuz 1919 tarihinde Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa görevlendirilmişti (Selvi, 1999, s. 552). Kemal Paşa’nın görevi, Uşak ve Denizli taraflarından gelen şikâyetleri incelemek ve bölge halkına nasihat vererek Kuvâ-yı Milliye hakkında hükümete rapor hazırlamaktı. 6 Ağustos günü çalışmaya başlayan Kemal Paşa (Selvi, 1999, s. 553) Bandırma, Balıkesir, Soma ve Akhisar üzerinden Salihli’ye geçmiş, oradan da Alaşehir ve Uşak’a ulaşmıştı. Uşak’ta iki gün kalıp tetkikte bulunduktan sonra Dinar, Denizli üzerinden Nazilli’ye gelerek 16 gün burada kalmıştı (İkdam, 6 Eylül 1919). Nazilli’ye geldiği 16 Ağustos’ta İstanbul hükümeti lehinde propaganda yapması nedeniyle Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey tarafından gözaltına alınmıştı (Selvi, 1999, s. 557). Bu girişim Çine’de bulunan 57. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) Bey’e de bildirilmiş, Albay Şefik Bey de; 18 Ağustos’ta Nazilli’ye gelmiş ve Kemal Paşa ile görüşmüştü. İstanbul Hükümeti’nin Kuvâ-yı Milliye’ye önem vermediği üzerinde ortak bir kararda anlaşılmış ve Kemal Paşa’nın da kendisi gibi düşündüğünü görerek, bu konuda İstanbul’a bir rapor yazmasını istemişti (Selvi, 1999, s. 558). Bunun sonucunda, Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa 20 Ağustos 1919’da Dâhiliye Nezareti’ne Kuvâ-yı Milliye’yi haklı gösteren bir rapor göndermişti (Selvi, 1999, s. 558). Ali Kemal Paşa’nın, bu süreçte Ağustos ayının son gününde serbest bırakıldığı haberi gelmiş, nihayet gazetelerde 31 Ağustos 1919’da Kemal Paşa’nın üç-dört güne kadar İstanbul’a döneceği bilgisi çıkmış ve Kemal Paşa trenle 4 Eylül’de İstanbul’a geri dönmüştü (Selvi, 1999, s. 564). İşte Kemal Paşa’nın gelişinde istasyonda kalabalık bir gazeteci grubuna verdiği beyanat, 6 Eylül 1919 tarihli İkdam gazetesinde yayımlanmıştı (İkdam, 6 Eylül 1919). Konumuz açısından Kemal Paşa’nın kendisine sorulan “*Kuvâ-yı Milliye hakkında ne düşünüyorsunuz?*” sorusuna verdiği yanıt önemlidir.

Kemal Paşa ilk noktada, “*Kuvâ-yı Milliye efradının bir kısmını, memleketleri Yunanlılar tarafından istilaya ve aile fertlerinden birçoğu tarihin şimdiye kadar kaydetmediği fecaiye*

maruz kalmış olanlar, diğer kısmını da vatandaş ve dindaşlarının uğradıkları mahviyete maruz kalmak endişesiyle, namus, hayat ve vatanlarını savunmak isteyenlerin” oluşturduğunu belirtmiş, amaçlarını da “sırf Yunanlıların memleketlerinden çıkartılmasından ibaret olduğunu” eklemiştir. Bölgedeki, Kuvâ-yı Milliye liderleri hakkında ise Kemal Paşa, “Kuvâ-yı Milliye’nin rüesasını bazı zinüfuz (nüfuzlu) Efeler ile ordudan istifa etmiş olan bazı mütekaid zabitan teşkil ediyor. Bunlar katiyen şaki değildirler. Birbirlerine son derece merbutturlar. Aralarında inzibat gayet şedid bir surette temin edilmiştir. Mahall-i asayiş hiçbir şey yoktur. Muntazam teşkilatları vardır. Münavebe (nöbetleşe) ile birbirlerine mezuniyet veriyorlar.” demiş ve bazı “adi suçlar” ve “Yunanlılara casusluk” suçlarını anında cezalandırdıklarını da belirtmişti (İkdam, 6 Eylül 1919).

Kemal Paşa’nın Kuvâ-yı Milliye liderleri ile ilgili olarak vermiş olduğu “Kumandanları Demirci Efe Mehmet, Hacı Şükrü ve Yörük Ali’dir. Demirci Efe hakikaten bir efedir. Vatanını düşünür, muhterem bir zat. Hacı Şükrü Bey, 27nci Fırka Alay kumandanlığından emeklidir. Yörük Ali 20 yaşında olduğu halde, 100 kişiye bedeldir. İki defa Aydın’ı istirdad (kurtarmıştır) etmiştir. Bundan başka harekâtı idare edenler arasında pek akıllı adamlar mevcuttur. Ve maiyetleri efelerine son derece bağlıdırlar. Asker katiyen karışmıyor çünkü bu milli bir galeyandır. Onun için ahali yapıyor” bilgileri de önemlidir.

İkdam muhabirinin İttihatçılığı kastederek “Fırka propagandası var mıdır?” şeklindeki sorusunda Ali Kemal Paşa; “Katiyyen öyle bir şey yoktur. Fırka meselesi olmadığı gibi Sosyalistlik gibi mesalik-i saire de yoktur. Gaye Yunanlıların tardıdır (çıkartılmasıdır)” dedikten sonra muhabir bu kez “Mustafa Kemal Paşa ile tesis-i münasebet ediyorlar mı?” sorusu gelmiş; Ali Kemal Paşa da “Hayır! Hatta onların Alaşehir’de akdedecekleri kongreye murahhas göndermeleri talep olundu. Mezkur kongrenin ihtimal ki firkacılık maksadıyla içtima etmekte olduğunu nazar-ı dikkate alarak murahhas göndermediler⁹” yanıtını vermişti.

Kemal Paşa demecinin sonunda ise halkın, padişaha ve hükümete bağlı olduğunu belirterek, “biz sırf bu fecaiden dolayı silaha sarılmağa mecbur kaldık. Biz hiçbir fırka, hiçbir meslek tanımıyoruz. Düşündüğümüz yalnız vatanımızdır. Bunun için bu kadar kan döküyoruz” dediklerini anlatmıştı (İkdam, 6 Eylül 1919).

⁹ Batı Anadolu kongrelerinin İttihatçılığı üzerine Bkz. Kocaoğlu, (2006) ve Zürcher, (2005). Gerçekten de İzmir’in işgali sonrası bu yerel kongreler, İttihatçıların gücünü artırmaya başlamıştı. Alaşehir Kongresi de 16–25 Ağustos 1919 tarihleri arasında Balıkesir Hareket-i Milliye Merkez Heyeti tarafından toplanmıştı ancak Erzurum’dan Mustafa Kemal Paşa’nın da Ali Fuat Paşa aracılığıyla bu kongreye bir telgraf çektiği de bilinmektedir (İpek, 2013, s. 239.) Bu nedenle de dönemin kamuoyundaki algı nedeniyle Kemal Paşa da bu şekilde yorum yapmış görünmekte.

Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Paşa, tam da Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu günlerinde gazetelerde kendine "*Kemal Paşa*" olarak yer bulmuş ve Mustafa Kemal Paşa ve Ali Kemal Bey ile karıştırıldığı da olmuştur. Ancak gönderildiği bölgede gözaltında tutulması ve sonra bırakılması sonucunda İstanbul'a gelmiş ve geldiği gün görüldüğü kadarıyla Kuvâ-yı Milliye'yi olumlu şekilde tanıtan bir mülakat vermişti. İttihatçılara duyduğu nefreti bilinen Sarı (Ali) Kemal Paşa¹⁰, "*firkacılık*" sorusuna verdiği "*katiyen öyle bir şey yok*" yanıtı ile İttihatçılığın bölgede olmadığını da belirtmiş, hatta Mustafa Kemal Paşa'nın da Alaşehir Kongresini düzenleyenler arasında olduğunu ima ederek, Demirci Efe Mehmet, Hacı Şükrü ve Yörük Ali'nin temsil ettiği Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyecileri'nin de Alaşehir Kongresini "*firkacıların düzenlediği*" bilgisi nedeniyle, Alaşehir Kongresine katılımcı göndermediklerini de iddia etmişti.

3. 21 Eylül 1919 Tarihli Vahdettin'in Beyannamesi ve Kuvâ-yı Milliye

Mustafa Kemal Paşa görevinden alınmış, kendisi de istifa etmiş olmasına rağmen Erzurum Kongresi'nin toplanması ve ulusal anlamda önemli kararlar alınmasıyla Milli Harekât önemli bir noktaya gelmişti. Özellikle çevresindeki asker arkadaşlarının ona güvenlerini belirtmesi, liderliğini de perçinlemişti. Milli Harekât devam etmekte ve Sivas Kongresi hazırlıklarına da başlanmıştı.

İstanbul'da ise Damat Ferit Paşa'nın Paris'ten dönmesi, işlerin değişmesine neden olmuştu. Damat Ferit Paşa; "*Anadolu'da olup bitenleri 'İhtilâlcî hareketler' olarak vasıflandırmış*" ve bu ihtilali büyümeden bastırma düşüncesine gelmişti (Selek, 1987, s. 286).

Bunu gerçekleştirmek amacıyla

"1 — Anadolu'daki millî hareketi ve kongreleri halkın gözünde değersiz bırakmak amacıyla Millî Meclisin toplanması için seçim hazırlığı emri vermek.

2 — Anadolu'ya, hükümete bağlı kumandan ve valiler tâyin ederek ihtilâlcileri zaafa düşürmek ve devlet otoritesini sağlamak.

3 — Genelgelerle, uyarmalarla toplanmasına engel olunamayacağı anlaşılan Sivas Kongresini toplantı hâlinde iken basarak, ihtilâlcileri toptan yakalayıp, millî hareketi başsız bırakmak.

4 — Padişahı, ihtilâlcilere karşı silâh olarak kullanmak." tedbirlerini planlamış ve uygulamaya da sokmuştu (Selek, 1987, s. 286).

¹⁰ Ali Kemal Paşa, ilerleyen zamanlarda hakkındaki istihbarat raporlarında karakteri ve çalışmaları üzerinde olumlu değerlendirmelerle anılsa da Milli Mücadele sürecinde "*İttihatçı nefretinin duygusallığı ile*" Damat Ferit Paşa Hükümetinde yer alması ve "*itaatkar politikası*" nedeniyle "*son nefesine kadar*" denetim altında tutulmuştur (Yiğit, 2018, s. 665).

Bu amaçla Damat Ferit Paşa'nın yabancı basına verdiği demeçlerde ve Anadolu'ya muhalif basında, etkili yazarların kaleminden çıkan “*itibarsızlaştırma*” yazıları yayımlanmıştı. Sivas Kongresi'nin toplanmaması için çaba gösterilmiş, atadıkları El Aziz Valisi Ali Galip Bey aracılığıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanıp İstanbul'a getirilmesine çabalanmış ve İngilizlerin de desteğiyle Anadolu'da bir Kürt-Türk çatışmasına kadar gidecek bir kaos yaratılmaya çalışılmıştı. Sivas Kongresi'nin her şeye rağmen toplanması ve alınan kararların tüm ulusa yayılması, artık ağırlık merkezini Sivas'taki Temsil Heyeti'ne çevirmişti. Damat Ferit Paşa'nın “*saman ateşi*” diyerek küçümsediği yurdun dört bir tarafında oluşmuş olan “*çoban ateşleri*” Sivas'ta birleşmiş olarak dünyanın gözü önüne çıkmıştı.

Son noktada, İstanbul'un etkisinin artırılması için Padişah Vahdettin'in bir bildiri yayımlaması düşünülmüş ve “*Anadolu'ya karşı silah olarak*” kullanılmasına karar verilmişti.

Padişah, İngilizlerin Anadolu'daki Milli Harekât üzerine bir askeri girişimi istemediğinin¹¹ ve daha uzlaşmacı bir tavır peşinde olduğunun anlaşılmasıyla işin içine girmiş ve “*bir hakem gibi araya girip*” tarafları uzlaştırmaya çalışması uygun görülmüştü (Akşin, 2004b, s. 598). İşte bu süreçte, Temsil Heyeti'nin İstanbul Hükümeti ile haberleşmeyi de kesmesi sonrasında Padişah Vahdettin; 20 Eylül 1919 tarihinde kabine toplantısı yapan Damat Ferit Paşa ile huzurunda görüşmüş (Peyam, 21 Eylül 1919) ve ardından “*Mabeyn-i hümayun-u mülukane başkâtibi*” Ali Fuat (Türkgeldi) Bey aracılığıyla tüm vilayetlerdeki devlet dairlerine tebliğ edilmesini istediği bir beyanname yayımlamıştı¹² (Tasvir-i Efkâr, 21 Eylül 1919). Bu 20 Eylül beyannamesinin içeriğine geçmeden önce, mutlaka belirtilmesi gereken önemli bir konu daha vardır ki o da, Padişah Vahdettin'in, 20 Eylül'de yayımlayacağı bu beyannameden bir gün önce, yani 19 Eylül 1919'da Fransız Journal des Débats¹³ gazetesine öğleden sonra 16.00'da bir demeç vermesidir (Journal des Débats, 22 Septembre 1919). Daha önemlisi ise padişahın bu demecinin Journal des Débats'ın ancak 22 Eylül günlü sayısında yani tüm dairelere gönderilen 20 Eylül beyannamesinden iki gün sonra yayımlanmasıdır. Birçok Fransız gazetesi akşam nüshalarında, Journal des Débats'da yayımlanan padişahın bu demecine yer vermişlerdi. Nitekim Journal des Débats gazetesi de bu demecin önemini farkında olarak, verdikleri

¹¹ Sina Akşin'e göre askeri anlamda sertlik yanlısı bir girişim, hem asayiş bozacak hem de başarı ihtimali bulunmuyordu.

¹² Bu beyanname o dönem gazetelerde Osmanlıca olarak yayımlanmıştır (İkdam, 21 Eylül 1919); (Alemdar, 21 Eylül 1919); (Türkçe İstanbul, 21 Eylül 1919); (Tasvir-i Efkâr, 21 Eylül 1919). Daha sonra orijinal metin, Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından 1927'de Nutuk'un Vesikalar kısmında yayımlanmıştır (Kemal Paşa, 1927, s. 156). Ayrıca 1954 yılında Harp Tarihi Vesikalarında da günümüz harflerine çevrilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1954).

¹³ Fransızca Debats gazetesi, Orta Doğu'da Fransız ve İngiliz çıkarlarına çalışan bir gazeteydi (Bayraktar, 2007, s. 699).

sultanın demecini akşam nüshalarında Fransız gazetelerinin yayımladığını, 23 Eylül sayısında belirterek bunları yorumlamıştı (Journal des Débats, 23 Septembre 1919). Gazete; genel olarak Fransız basının, Abdülmecit'ten başlayan Fransa'ya bağlılığın geleneksel olarak devam ettiğini belirten padişahın, Anadolu ile uzlaşmacı önerilerini samimi bulmadıklarını belirtmişti.

Vahdettin'in mülakatı verdiği, *Journal des Débats* gazetesinin muhabiri Robert Raynau'ya (Jaeschake, 2001, s. 141) göre, bu mülakat padişahın tahta geçtiğinden beri bir Fransız gazeteciye verdiği ilk mülakat idi (Journal des Débats, 22 Septembre 1919). Mülakatına Fransa'ya duyduğu sempatinin ne kadar güçlü olduğunu belirterek başlayan Vahdettin, ilk olarak ülkedeki önemli işleri gecikmeden açıklığa kavuşturabilmek için daveti kabul ettiğini eklemiş ve “*Fransa ve müttefikleriyle on aydan beri ne barıştayız ne de savaşta ve bu benzeri görülmemiş bir durum*” dedikten sonra, bu konunun Osmanlı Devleti'ni her zamankinden daha ciddi maddi ve manevi bir sıkıntıya soktuğunu söylemişti.

Damat Ferit Paşa'nın daha göreve gelmeden kendi emri ile İngiliz ve Fransız komutanlarla karşılıklı olarak, savaşa son verecek bir barış görüşmesi için İngiliz Amirali ile karadan ve Fransız komutanla da denizden iletişime teşebbüs ettiğini belirten Vahdettin, o dönem kendisinin önünde bunun için büyük zorluklar olduğu için bu girişimin engellendiğini belirtmiş şimdi ise “*şövalye ruhlu*” General Townshend'in İstanbul'da olması sayesinde bir girişimin yeniden başladığını eklemişti (Journal des Débats, 22 Septembre 1919). Vahdettin, bu girişiminin “*savaşan taraflardan birinin savaşı sona erdirmek amacıyla ilk ve en samimi jesti olarak tarihe kaydedilmesi*” gerektiğini söylemiştir. Vahdettin, ülkenin savaşa girmesinin, verdikleri zararı şimdi daha iyi anlayan bir avuç suçlunun işi olduğunu eklemiş ve ülkenin zararının ciddi olduğunu belirterek “*Müttefiklerin, Türk toprakları üzerindeki asırlık mülkiyetimize, bağımsızlığımıza, benliğimize, Türk eserlerine ve Türk çoğunluğuna (çocukluluk üzerinden giderek) saygı göstermeyeceklerine inanmayı reddediyoruz.*” cümleleriyle mülakatına devam etmişti.¹⁴

Gayrimüslim halkın da maddi ve manevi haklarının güvencelerinden uzun süre mahrum kalmaması gerektiğini söyleyen Vahdettin; “*Ben İmparatorluk hanedanında, Hıristiyanlara karşı liberal politikasıyla ünlü tek sultan olan Abdülmecid'in oğlu olduğumu unutamam. Avrupa'nın dostu ve Batı medeniyetinin hayranı olan bir hükümdarın okulunda yetişmiş biri olarak, ne atalarımın kanunlarına ne de savaştan doğan ve tek bir kelimenin özetlediği yenedünyanın getirdiği yükümlülüklerle karşı gelmeyeceğim: Liverie (Özgürlük). Bu özgürlüğü*

¹⁴ Vahdettin'in Fransız gazetesinde bulunan bu paragraftaki görüşleri, daha sonra Osmanlı basınında yer almamıştır.

talep ediyorum. Ayrıca temsilcisi olduğum, evrenin ve Tanrı'nın huzurunda kaderinden sorumlu emanetçisi olduğum ve nasıl koruyacağımı bileceğim halkımın kaderi için de savunacağım.” cümlelerini kullanmıştı (Journal des Débats, 22 Septembre 1919). Özellikle İzmir'in işgali sonrası Yunanlıların İzmir'e yerleşmesiyle, Batıdaki şehirlerin ve toprakların da elimizden alınacağına dair olan kaygının, halkın arasında şiddetli bir kızgınlığa neden olduğunu belirten Vahdettin; Hükümetinin gerçekçi olarak benimsedikleri yöntemlerle politika yürüttüğünü, bunun kutsallığının da zedelenmemesini istemiş ve dünya düzeninin ve barışının yeniden tesis edilmesine yönelik tutumları özenle düzenlenmesini ve barışın korunmasını istemiştir. Vahdettin'in bunu belirtirken “*tebaamızı itaatkâr tutarken*” bağımsızlığımızı savunabilmek için yapılacak bir barış konferansından adalet beklediğini söylemesi de düşüncesini ortaya koymuştur. Vahdettin sözlerinin sonunda; “*Fransız basınının bize yönelik yargılarının sertliğini yumuşattığını ve bizi daha adil bir şekilde değerlendirmeye başladığını gördüğümde hissettiğim minnettarlık duygusunu, Fransa kamuoyuna iletmenizi rica ediyorum.*” dedikten sonra “*Her halükarda ben ve halkım, 1854'ten itibaren ve en sonda da 1878'de Fransa ve İngiltere'nin, birlikte Türkiye'ye değerli yardımlarda bulunduğunu unutmuyoruz. Bunun yanında Monroe tarafından konulmuş bazı çekinceleri olan doktrin ve ilkelerine saygı duyduğumuz Büyük Amerikan Cumhuriyeti'nin de yardımını yeniden kazanmayı umuyoruz,*” cümleleriyle konuşmasını bitirmişti (Journal des Débats, 22 Septembre 1919). İstanbul gazeteleri ise Journal des Débats'da yayımlanan padişahın bu demecine ancak 24 Eylül günlü sayılarında ve önem verdikleri yerleri öne çıkartarak yer vermişlerdi. Alemdar ve Tasvir-i Efkâr, haberi alt manşetlerinde padişahın “*İzmir namı, Türklerin kalbinden silinemez. İzmir işgali hadisesinde, ne benim ne milletimin unutamayacağımız bir tehdid ve hakaret mündemiçtir*” cümlesini manşetlerine taşımışlardı (İkdam, 24 Eylül 1919; Alemdar, 24 Eylül 1919; Tasvir-i Efkâr, 24 Eylül 1919; Tarik 26 Eylül 1919). Gazetelere göre Padişah, Fransızca bir gazete olan Deba¹⁵ gazetesi muhabiriyle Yıldız Köşkü'nde bir görüşme yapmıştı. Deba gazetesine verdiği mülakatta Vahdettin, ilk olarak İtilaf Devletlerinin, Osmanlı Hükümeti'nin geleceği ile ilgili bizzat Türkler ile müzakerede bulunmayacaklarına ihtimal vermediğini belirtmiş ve Türkiye ile ilgili sulhün geciktirilmesi nedeniyle teessüflerini iletmışti. Vahdettin'in demeci özetlenerek “*Anadolu muhtaç olduğu Müslümanlık himayesinin, maddi manevi himayesinden daha ne kadar süre mahrum edilebilir. Fırkacılık ihtilafatı, davamızdaki kutsiyeti soldurmamalıdır. Bağımsızlığımızı ve istiklalimizi korumayı ümit ediyoruz. Sulh*

¹⁵ İstanbul gazeteleri, haberlerinde “Journal des Débats” gazetesine sayfalarında kısaca “Deba” olarak yer vermişlerdi.

konferansının bizim ile görüşmesini endişeli bir surette bekliyoruz. Konferansın yakında murahhaslarımızı davet edeceğini ve bizim sesimiz işitilmeksizin bir takım mukarrerat ittihaz edilmeyeceğini ümit ediyoruz. Biz burada tebaamızı, sükut ve itaat dairesinde idame ve muhafaza etmemize rağmen istiklalimizi müdafaa edeceğimize ümitliyiz. Fakat müttefikler mevcudiyetini muhafaza eden ve hatalarını tamire hazır bulunan Türkiye'nin sadasını istima etmek hakkına malik olduğunu tasdik edeceklerdir. Fransa ve İngiltere mazide Türkiye'ye fevkalade muavenet göstermişlerdir. Bugün gerek kendilerinin ve gerek Monroe kaidesinin icap ettirdiği kuyud-u ihtirazyeye rağmen büyük Amerika Cumhuriyetinin muavenetlerini istihsal edeceğimizi ümit ediyoruz.” Şeklinde kısa cümlelerle verilmişti (İkdam, 24 Eylül 1919).

İstanbul basının verdiği Vahdettin bu mülakatında; orijinal gazete metninde olmadığı halde, ülkenin bazı hassasiyetlerini dile getirmiş ancak bir “*fırkacılık*” sorunu olduğunu, yapılacak sulh konferansına çağrılmasında geç kalınması nedeniyle de endişeyle beklediklerini ve daha önemlisi de halkın “*sükut ve itaat*” dairesinde tutulduğunu itiraf etmekte ve müttefiklerin “*hatalarının tamire hazır olan*” Türkiye'nin sesini duymadan bir takım kararlar alabileceği kaygısıyla da böyle bir noktada olunmamasını ümit ettiğini belirtmişti. Son sözlerinde de “*mazide Türkiye'ye fevkalade yardım göstermiş olan*” Fransızlar ve İngilizlerin ve “*Büyük Amerika Cumhuriyetinin*” yardımını beklediklerini de eklemişti (İkdam, 24 Eylül 1919).

Bir Fransız gazetesine verdiği ve özellikle kaygılarını dile getirerek büyük devletlerin yardımına sığındığı bu demecinden bir gün sonra Vahdettin, 20 Eylül 1919'da bu kez millete bir beyanname yayımlamıştı (Türkçe İstanbul, 21 Eylül 1919- EK-3). Bu beyanname ile ilgili Vahdettin'in Mabeyn kâtibi Ali Fuat Bey; “*Yunanlılar tarafından İzmir'in işgali neticesinde Anadolu'da toplanan ve Kuvâ-yı Milliye ile hükümet-i merkeziye beyninde husûle gelen ihtilâf-ı efkâr üzerine Ferid Paşa, taraf-ı şâhânedan ahaliye hitaben bir beyannâme neşrine lüzûm göstermiş*” şeklinde teklifin, Damat Ferit Paşa'dan geldiğine dair bir cümle kurmuştur (Türkgeldi, 1987, s. 261). Oysa Akşin'e göre; Damat Ferit Paşa'nın 23 Eylül'de başyaverliğine atanan Kemal Bey'e göre beyanname, Sadrazam'ın dikte ettiği bir bildirge olmayıp “*Padişah'ın kendi öz bildirgesiydi*”¹⁶ (Akşin, 2004a, s. 600).

Milli Mücadele tarihi açısından çok önemli olan bu beyannamesinde Vahdettin, Anadolu'da çıkan durumdan, bölgeden gelen ayrıntılı telgraflarla haberdar olduğunu belirttikten

¹⁶ Ali Fuat Türkgeldi; padişah ile yalnız kaldığında, bu sert cümlelerle dolu bildirin Anadolu'daki harekâtı daha da artıracığını Vahdettin'e söylemesi üzerine, bundan vazgeçtiğini ve padişahın 21 Eylül 1919 beyannamesinde sadece “*hükümetin görüşlerinin rehber alınması gerektiği*” cümlesiyle yetinildiğini belirtmişti (Türkgeldi, 1987, s. 262).

sonra esef verici be durumun, İzmir İşgali ve onu takip eden fecii olaylar ile Doğu Anadolu illerinin geleceği hakkındaki rivayetlerin halk arasında çıkardığı tepkiden kaynaklandığını eklemiştir. Bu olaylar ve şayiaların bütün ahaliyle birlikte kalplerde çok derin etkisi olduğunu belirten Vahdettin, milletin ve devletin haklarını korumak için emir vererek gayret göstermenin pek tabii olmasına rağmen bu önemli anlarda hükümet ve millete düşen görevin, en makul siyasi teşebbüsler ve halk arasındaki birliğin sağlanması ve haklarımızın korunmasına çalışmaktan ibaret olduğunu halka duyurmuştu (Alemdar, 21 Eylül 1919).

Vahdettin, hükümetin takip ettiği siyaset neticesinde İzmir fecayini, Avrupa devletlerinin nazarı dikkatine sunduğunu ve bölgeye de bir özel heyet göndererek, tarafsız tahkikat başlattığını ve bu sayede hakkımızın korunmasına katkı sağladığını da eklemiştir. Hükümetin ayrıca Anadolu Vilayat-ı Şarkiyesine dair olan “*rivayat ve şaiyata*” karşı da her türlü teşebbüste bulunduğunu ve zaten milli birliği bozacak hiçbir karar ve teklif olmadığı halde memleket içindeki asayişin yok edecek ve hükümetin nüfusuna zarar verecek her girişimin, milletin arasındaki ayrışma ve bölünmeye neden olan her türlü teşebbüsün, devletimizin hayati ve temel çıkarlarıyla uygun olmadığını belirtmiştir.

Vahdettin beyannamesinde, Anadolu’daki hareketi kastederek “*Bazı kimseler tarafından memleketin vaziyet-i hakikiyesi tebdil ve güya ahali ile hükümet arasında muhalefet vücudu ilan edilerek, hakkımızda Avrupa efkar-ı umumiyesinin tağlit (yalan yere) kılınması, menafi-i aliye-yi memleketi külliye rahnedar (yaralayacağı) edebileceği gibi bilvucuh şayan-ı teesüf olan bu hall-i şerait-i kanuniye dairesinde bir an evvel icrasını arzu eylediğimiz intihabatı da düçar-ı teehürat (seçimi erteleyerek) ederek sulhün takarrüb etmekte (kararlaştırılmakta) bulunduğu bir sırada vücudu laabüd olan (gerekli) Heyeti Mebusan’ın içtimainı taavik (geciktirecek) ve bu yüzden hükümetin müşkülâtını tezyid (artıracaktır) edecektir.*” cümlelerini kullanmıştır (Alemdar, 21 Eylül 1919).

Padişah bazı kişiler tarafından ülkenin gerçek gündeminin değiştirilmesi ve güya halk ile hükümet arasında anlaşmazlık olduğunun ilan edilmesinin, Avrupa kamuoyunda hakkımızda yanlış anlamalara neden olduğunu belirterek, bu durumun memleketin yüksek çıkarlarını tamamen yaralayacağı gibi yasal şartlar içinde bir an önce yapılmasını istedikleri seçimlerin de ertelenmesine neden olacağını, bunun da barışın arandığı şu sırada gerekli olan Meclisin açılmasını da geciktireceğini belirtmiştir.

Vahdettin, bunun hükümetin sıkıntılarını da artıracak olduğunu ekledikten sonra halktan ne istediğini açıklamıştır. Vahdettin isteğini “*Bugün umum efrad-ı milleten intizarım (beklentim), hal ve mevkiinin nezaketinin bittakdir muhafaza-yı sükun ve itidal ve ahkam-ı kavanine ve*

evamir-i hükümete tamami-i ittiba (tam tabii olma) ile *memleketin intizam ve asayişinin muhil* (ihlal eden) *harekattan içtinab* (kaçınmak) *eylemek ve bu suretle kariben* (yakında) *sulh müzakeresine davet olunacak Osmanlı murahhasları, konferans muhacehesinde milletle hemahenk olarak ispat-ı mevcudiyet edebilmektir.*“ cümleleriyle duyurmuştu (Alemdar, 21 Eylül 1919).

Görüldüğü üzere Vahdettin, ülkenin durumunun hassas olduğu şu dönemde halkın bunu anlamasını ve sessizlik ve itidalini korumasını, kanunlara ve hükümetin emirlerine de tam bir bağlılıkla uymasını istemişti. Vahdettin ayrıca memleketin düzenini ve asayişini bozacak hareketlerden kaçınılmasını ve bu sayede de yakında davet edileceğini umduğu barış görüşmelerinde, Osmanlı delegelerinin halk ile ahenkli olduklarını göstermelerine katkı sağlanması gerektiğini belirtmişti. Vahdettin bu sözleriyle, Anadolu harekâtını desteklemediğini de açıkça ortaya koymuştu.

Vahdettin’in bu konudaki zihniyetini gösterecek olan cümleler, beyannamenin devamındaki son kısımda, daha iyi görülecekti. Vahdettin altı buçuk asırdan beri Avrupa denge politikasında önemli bir yeri olan devletin birlik ve bütünlüğü ile Osmanlı milletinin haysiyetini koruyacak bir barışa yakında ulaşılmasını, Allaktan ümit ettiğini söylemiş ve büyük devletlerin değerli duygu düşüncelerinin ve de gerçekleri daha iyi anlamaya başlayan Avrupa ve Amerika kamuoyunun itidalli olmasının da bu ümidini sağlamlaştırdığını belirtmişti.

Vahdettin son olarak ise hükümetin içerdeki her türlü sıkıntıdan uzak olarak, memleketimizin her tarafında da kanuna harfiyen uyulmasının ve tebaanın haklarının korunmasının hükümetin başlıca amacı olduğunu ekledikten sonra, hükümetin de bu amaçlara ulaşmak için çalışacağını belirtip sözlerine son vermişti (Alemdar, 21 Eylül 1919). Vahdettin, bu açıklamalarıyla devletin birlik ve bütünlüğünün sağlanmasını, dışarıdaki devletlere bağlamış, dayanak noktasına halk yerine o devletlerin değerli düşüncelerine güvenerek, onların kararlarıyla barışa ulaşılmasını ümit etmiştir.

4. Vahdettin’in Beyannamesi’ne Verilen Destekler ve Tepkiler

Vahdettin’in bu beyannamesi, o dönem için aynı düşüncede olan Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti ile Nigeşban Cemiyeti tarafından desteklenmekteydi ki gazetelere açıklamalar yapılmıştı. Bu iki cemiyetin görüşlerinin aynen verilmesi, Vahdettin’in beyannamesinin de kamuoyunda nasıl algılandığını göstermek açısından önemlidir. İkdam bu muhtıraları ana sayfasında “*Beyanname-yi Hümayun Münasebetiyle Muhtıralar*” ana başlığı altında vermişti (İkdam, 23 Eylül 1919). Anadolu’da 400 şubesi olduğu belirtilen Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti, Sadrazam Damat Ferit Paşa’ya sunduğu muhtırada, “*padişahın beyannamesinden müsteban*

(açık) olduğu vecihle İzmir Hadisesi¹⁷ gibi ahiren memleketin maruz bulunduğu bazı ahvalden dolayı, millette peyderpey husule gelen heyecanları, hedefinden inhiraf ettirerek (saptırarak) bundan menafi-yi din ve devlete mugayir (devlet ve din yararına aykırı) surette istifade etmek yolunu tutan ve bu vesileyle kendilerinde bigayr-i hak (haksız yere) millet namına söz söylemek cüretini görerek, hükümetin muvaffakiyat-ı siyasiyesini taakim (sonuçsuz bırakma) etmek ve bilnetice millet ve devleti esir-i menafi-yi ittihaz etmek (esir gösterme çıkarımı) isteyen erbab-ı tesvilin (aldatanların) amalini tatmin eylemek sevdasına düşen ve nisbet ve vataniyeleri meşkûk (bağları ve vatanları şüpheli) ve hayatları daima ihtilal ile şaibedar olan bazı kimselerin, hükümete karşı hücum için kâh fırkacılık, kâh bitarafılık ve fırkasızlık gibi muntakız (parçalanmış) ve muhtelif tabirlerle memlekette daima şikak (muhalefet) ihzarına çalışmalarını [vatanın nef ve sürurunu (çıkarmı), kendi nef ve süruru addeden ve bu uğurda her fedakârlığa müheyya (hazır) bulunan ve asırların tecrübeleriyle sabit olduğu üzere halife ve padişahlarına ve hükümet-i meşrularına sadakat ve itaat hasisesiyle (hisleriyle) mümtaz olan] vatanın öz evlatlarının tecviz edemeyeceklerinin (izin veremeyeceklerinin) hakpay-ı seniyyeye arzını ve istirham eyleriz” cümlelerini kullanmışlardı (İkdam, 23 Eylül 1919).

Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti; Anadolu’daki İzmir’in işgaline karşı tepkileri ve halkta oluşan heyecanları hedefinden saptıranlar olduğunu belirtmiş, din ve devlet çıkarlarına karşı olarak yararlanmak isteyen kişilerin millet adına söz söyleme cüretinde de bulduklarını ifade etmişti. Anadolu’daki milli teşkilattan söz ettikleri açık olan bu muhtırada; Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını, kendi amaçları için çalışan, vatanları ve bağları kuşkulu olan ve hayatları boyunca ihtilal ile şaibeli kişiler olarak göstermişti. Cemiyet kendilerini de “asırlardır tecrübe edildiği üzere vatanın çıkarlarını kendi çıkarları olarak gören, bu uğurda her fedakârlığı yapan, halife ve padişah ile meşru hükümete sadık ve itaatli olan vatanın öz evlatları” olarak nitelemişti. Cemiyet son noktada da milleti ve devleti esir etmek isteyen kendi şahsi çıkarlarını düşünenlerin, hükümete karşı saldırmak için fırkacılık veya tarafsızlık ve fırkasızlık gibi bozulmuş çeşitli tabirlerle memlekette daima anlaşmazlık çıkarmaya hazır olanların çabalarını, vatanın öz evlatları olarak uygun bulmadıklarını ifade etmişlerdi (İkdam, 23 Eylül 1919).

Padişahın bu bildirisinin hemen ardından bir başka bildiri Nigehban Cemiyeti’nden¹⁸ gelmişti. Nigahban Askeri Cemiyeti’nin bildirisine de İkdam gazetesi aynı sayıda yer vermişti. Buna göre Cemiyet bildirisinin ilk kısmında aynen;

¹⁷ O dönemde padişah da dâhil olmak üzere herkes tarafından “İzmir fecaisi” denilmesine rağmen Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti “İzmir hadisesi” olarak bahsetmiştir.

¹⁸ Nigehban Cemiyeti, İttihatçıların kafir olduklarına ve öldürülmelerinin farz olduğuna iman gücüyle inanan, ama Türk Ordusu tarafından tanınmayan bir cemiyet idi (Toker, 2006, s. 54). Ana amaçları da İttihat Terakki zamanında ordudan uzaklaştırılan alaylı subayların geri dönmesini sağlamaktı (Ertan, “Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi”)

“4 harp senesinde Türk millet-i necibiyesini sıcak ve soğuk cephelerde 3 milyona yakın zayıf ile mahv ve ifna (mahv ve yok eden) ve vatanın son kuvvetini de Filistin cephesinde teslim ettikten sonra, mahkeme-yi kübra-yı millete verilecek hesap ve sorulacak suallerden kaçarak, milletin bakiyettüsuyuf (geri kalanını) ve kalpleri yaralı evladının kemiklerinden, kendi siyaset ve cinayatına siper yapmak maksadıyla, bu defa da Anadolu Harekâtı meydana getiren ve Müdafaa-i Milliye nam-ı mukaddes ve meşruu altında oyun oynamak isteyen erkan, umera ve zabitanın, icraat-ı müsarrasını (acele girişimleri) biz, sadık Nigehban Cemiyeti zabitan kulları, takbih eder (kınar-çirkin bulur) ve bu gibi harekattan nefret ettiğimiz sade-yi seniye-yi hazret-i Hilafetpenahiye arz-ı delalet buyurmanızı istirham ve sadakatimizi tebyin (beyan) ile iftihar ederiz.” demişti (İkdam, 23 Eylül 1919).

Cemiyet bu ilk kısımda görüldüğü gibi özellikle harp zamanı asker kayıplarına dikkat çekmiş ve o dönem gazetelerde isim verilmeden Filistin cephesinde askeri teslim etmekle suçlanan Mustafa Kemal Paşa’dan bahisle¹⁹, bu kayıplardan sorumlu tuttuğu kişileri, millete hesap vermek yerine sorulardan kaçtığını belirtmişti²⁰. Aynı cemiyet bu şekilde nitelediği ama isim vermediği kişileri, kalpleri yaralı olan milletin ve evlatlarının kemiklerini kullanarak kendi siyasetlerinin ve cinayetlerini saklamak için bu kez bir Anadolu Harekâtı ortaya çıkardıklarını da ekleyerek, bu kişileri bu kez dolaylı ama net olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları olarak açıklamıştı. Cemiyet, meşru ve mukaddes olarak kendisini ifade eden Müdafaa-yı Milliye’yi bir oyun olarak gördüklerini ve bu oyunu oynamakla suçladığı kurmay subay ve askerlerin tümünün gerçekleştirdiği girişimleri de Nigahban Cemiyeti olarak kınadıklarını ve de nefret ettiklerinin padişaha bildirilmesini istemişti (İkdam, 23 Eylül 1919).

Cemiyet bildirisinin ikinci kısmında ise “4 harp senesinin, elem ve meşsakını (sıkıntı) sevgili asker evladyıla birlikte omuzlarımızda ve kıymetli saltanatlarının muhabbetini, ecdad-ı azam-ı tarihleri ile beraber kalplerinde taşıyan biz zabitan kullarınız, beyanat-ı şahanelerini yaralı kalplerimize bir merhem-i şafi (şifa veren) bulduk. Pek yorgun ve vazife-yi diniye ve vataniyesini, uğur-u şahanede pek mebzul (bol) olarak döktüğü kanla ika ettiğine (yerine

Maddesi) Daha önce kendilerine yakın olan Anadolu muhalifi Türkçe İstanbul gazetesinde “Millete beyanname” adı altında bir bildiri ile Anadolu’da milli müdafaa harekâtını “çete” olarak nitelemiş ve bunların içine askerlerin de girdiğini belirterek “geçmişlerini tamir etmek için bir defa daha deneme yaparak, halkı tekrar sefalet sürüklemeye neden olacağını” belirterek karşı tutum almışlardı (Türkçe İstanbul, 7 Temmuz 1919).

¹⁹ O dönem Filistin cephesinde IV. Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa’nın yaveri olan Cevat Rifat (Atılhan) Bey, İkdam gazetesinde yazı yazmış ve genel olarak IV. Ordu Komutanı dışında, VIII. ve VII. Ordu komutanlarını suçlamıştı. Buna karşılık, VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa da gazeteci Suphi Nuri imzasıyla bir kaç kez karşılıklı olarak gazetelerde bu konuda sert yazışmalarda bulunmuştu. İkdam gazetesi de bu konuyu gündemde tutmuş ve Suphi Nuri Bey’in verdiği yanıtların adını vermeden Mustafa Kemal Paşa’ya ait olduğunu da belirtmişti Bkz. (Elmacı, 2022, s.229).

²⁰ Oysa belirtildiği üzere Mustafa Kemal Paşa, Suphi Nuri aracılığıyla bu konuda sert yanıtlar vermişti. Ancak bu yazılar Suphi Nuri imzasıyla yayımlandığı için farkına varılmamıştır.

getirmek) *kani olan milletimize artık, sükun ve istirahat emreden beyanat-ı şahaneleri, aynı hükümet ve bir enmuzec-i şefkat ve merhamettir* (merhamet ve şefkat örneğidir). *Beyanat-ı şahaneyi okurken gözlerimizin yaşıyla ıslatıp, hakpa-yı şahaneye tekrar'ül alev tekrar, kalben arz-ı sadakat ve ubudiyet ettik. Ömr ve afiyet-i şahanelerinin müzdad* (artması) *olması duasını ref-i bargahı uhdiyet eyleriz ol babda..*" (İkdam, 23 Eylül 1919) cümlelerini kullanmıştı.

Bildirisinin bu kısmında, tamamen padişah ve hilafete bağlı olduğunu belirterek, bu beyannamenin kendileri için "*yaralı kalplerine şifa veren bir merhem*" olduğunu da belirten Nigahban Cemiyeti; yorgun olan ve dini vatan ve saltanat uğrunda bolca kan döken millete, "*sükun ve istirahat emreden*" bu padişah beyannamesinin bir merhamet ve şefkat örneği olduğunu da eklemişti. Cemiyet yazının sonunda, bu beyannameyi okurken gözlerin yaşlandığını da ifade etmiş ve padişaha kalben sadakatlerini sunmuşlardı.

Anadolu'ya muhalif olan Alemdar gazetesi, beyannameye destek veren "*arızaları*" yayımlamaktaydı. Bu gelen yazılara giriş yapan Alemdar gazetesi;

"Anadolu'da bazı derbederler tarafından makasid-i malume ve melune ile icat edilmek istenilen müfsidetkerane (fesat) hareketin, milletin samim kalbinde ne büyük bir his-i istihkar ve nefret ile karşılandığını, beyanname-yi hümayun vesilesiyle Anadolu'nun muhtelif köşelerinden ve müteaddid cemiyetlerinden, makam-ı Sadarete ve matbuata gelen telgraflar, pek aşikar surette gösteriyor. Biz bu husustaki fikirlerimizi şimdiye kadar biddefeat söylediğimiz cihetle, burada tekrar etmiyor ve ancak bu tezahüratın sayfalarımızın müsait olabilen kısmına tercüman olmakla iktifa ediyoruz." cümleleriyle sunmaya devam etmekteydi (Alemdar, 25 Eylül 1919).

Yine aynı sayıda bu kez Mütekaideyn-i Askeriye Cemiyeti²¹ de aynı şekilde başkanları emekli asker Mustafa Paşa tarafından, Sadrazama yazdıkları dilekçe ile padişaha destek vermişti. Mustafa Paşa da; Meşrutiyet döneminden harbin sonuna kadar çeşitli melanet ve mezalim dolu vukuat icrasından geri kalmayan ve devlet adına olarak Avrupa'dan borç alınan birçok milyon lirayı israf ederek devlet hazinesini pervasızca yağma eden ve Osmanlı milletini şahsi çıkarları için ve cemiyet amaçlarının devamı için harbe sürükleyen ve yalnız Osmanlı topraklarındaki Müslümanları değil, diğer kıtalarda bulunan İslam ahalisini de mahv ve perişan eylemiş ve en nihayetinde de gerek Osmanlı kanunlarından ve Avrupa'daki İngiliz ve Fransız ve İtalyanların bu durumu anlayarak yaptıkları adil araştırmaları sonrasında, korkmuş olan ve harp senelerinde birçok günahsızın kanlarına elleri bulaşmış ve yüzbinlerce kişinin mal ve mülklerini gasp ve zapt eylemiş kişilerin, kendi cinayetlerini saklamak için bu işe giriştiklerini

²¹ Emekli Askerler Cemiyeti.

belirtmişti. Mustafa Paşa son sözlerinde; “*birkaç aydan beri Anadolu’da bazı safdil, ahaliyi işgal suretiyle vaki olan teşebbüs ve hareketini, üyesi altmış bini müteceviz erkan ve ümera-yı zabitanadan oluşan Umum Mütekaideyn-i Askeriye Cemiyeti, kemal-i nefret ile takbih eder.*” cümleleriyle bildirisini bitirmiş ve padişahın çıkarına olmayan bu gibi hareketleri telin ettiklerinin de padişaha bildirilmesini istemişti (Alemdar, 25 Eylül 1919). Aynı şekilde Ulemadan Abdurrahim ve Hayri Efendiler, eşraftan Hacı Mehmet Nuri, Abdurrahim Fevzi, Süleyman Ruhi, İsmail Hakkı, Arif, Abdulvahap Efendiler ve diğer 15 imzayla Eskişehir ahali namına çekilen telgrafta, Eskişehir halkının “*Osmanlılığın beşiği padişahına sadakat ve ihlasta daim*” olduğu belirtilmiş ardından, “*Hilafetin ehadı ve zat-ı akdes-i hilafetpenahilerinin cidden en sadık kulları*” olan Eskişehir halkı olarak; padişahın başka “*hiç bir tesire baş eğmeyeceğiz*” denilmişti (Alemdar, 25 Eylül 1919). Mağduriyn-i Siyasiye Cemiyeti²² başkanı ve on bin siyasi mağdur adına kurucularından Mehmet imzasıyla gelen bir başka telgrafta da “*harekat-i fesadiyeyi protesto ve red mealinde*” bir arıza da Sadaret aracılığıyla padişaha gönderilmiş ve padişaha destekte bulunarak, onunla aynı şekilde durumu protesto ettikleri bildirilmişti (Alemdar, 25 Eylül 1919). Görüldüğü üzere bu beyanname en çok İstanbul’da İttihat Terakki karşıtı olan ve Anadolu’ya da muhalefet eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Nigahban Cemiyeti ile padişah yanlısı cemiyetler tarafından sahiplenilmiş, övülmüş ve bu beyannamenin Anadolu hareketi aleyhinde olduğu düşünülerek, Anadolu harekâtı itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Padişahın beyannamesi, Anadolu Harekâtı karşıtı olarak görülmüş ve kendisine destek verilmişken, Anadolu Harekâtı eleştirilmiş ve protesto edilmişti.

Padişahın, Damat Ferit Paşa Hükümeti’ne destek verilmesini isteyen beyannamesi üzerine, İstanbul’da hükümeti destekleyen gösteriler de yapılmaya başlanmıştı (Akşin, 2004b, s. 600). “*Kendi iddialarına göre 400’e yaklaşan şubeleriyle Hürriyet ve İtilaf, 3 bini aşkın subay adına Nigehban-ı Askeri, 48 şubeli Trabzon Ademi Merkeziyet, 60 binden fazla subayı temsil eden Mütekaidin-i Askeriye cemiyetleriyle, Cemiyet-i Müderris*” üyeleri bu gösterilerde beyannameyi desteklediklerini belirterek “*İttihatçı diye damgaladıkları milliyetçileri ağır biçimde suçlayan yazılar*” yayımlamışlardı (Akşin, 2004b, s. 600).

Vahdettin’in bu beyannamesi, Anadolu Harekâtına muhalif gazetelerde de haberleştirilerek savunulmuştur. Ali Kemal’in başyazarı olduğu Peyam gazetesi, bu beyannameyi, hemen ertesi gün 21 Eylül sayısında aynen vermiş ve Ali Kemal de köşesinde, sonuç olarak belirttiği “*bu beyannameyi hümayun, basireti kapananlar için bile son bir fırsattır. Şikaki (ikileşme) unutsunlar. Şikaki bir tarafa bıraksınlar. Padişahımızın etrafına fedakârane*

²² Siyasi Mağdurlar Cemiyeti.

toplanan hükümet ve milletle müttahiden elele vererek vatani bu havelnak (korkunç) çukurdan kurtarmaya çalışsınlar. İşte insanın yüzünü ağartan, vicdanını genişleten, böyle bir içtihatdır. Yoksa gelişi güzel kırmaktan ve dökmekten ibaret bulunan 'olacak' gayreti değil." cümleleriyle övmüş ve bu beyannameyi basireti kapananlar için son fırsat olarak nitelenmişti (Peyam, 21 Eylül 1919). İkdam gazetesi "*Beyannameyi Hümayun Münasebetiyle*" başlıklı isimsiz editoryal yazısında beyannameyi yorumlayarak, padişahın Anadolu'da ortaya çıkan harekâtın, İzmir'in işgali sonrasındaki rivayet ve şayialar nedeniyle çıktığını belirtmesini vurgulamıştı. İkdam sonuçta, beyannamenin padişah tarafından "*hiçbir tarafı hainlik ve asilik*" olarak itham etmediğini, "*derin bir pederane hissiyle*" ve "*basiretli bir fikirle*" bütün millet efradını, ittihada ve millet ile hükümeti ahenkli olmaya davet ettiğini belirtmişti. İkdam gazetesi en son cümlesinde de "*bu beyanname-yi şahane, umum milletin efkâr-ı amalîne dahi tercüman olduğu için bu arzu-yu şahanenin temini husulüne çalışmak, gerek millet gerek hükümete terettüb eden (düşen) en büyük bir borcudur.*" yorumunda bulunmuştu (İkdam, 22 Eylül 1919). Vahdettin'in hükümetin desteklenmesini istediği beyannamesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa da Sivas'tan padişaha 22 Eylül 1919 tarihli bir telgraf çekmişti. "*Anadolu ve Rumeli Heyeti Temsiliyesi namına Mustafa Kemal*" imzasını kullanan Paşa, tekrar padişaha telgraf yazma nedenini "*mevcut Vekiller heyetinin hakikatleri gizleyerek zâtı şehinşahilerine arz ettiği ve duyurduğu gibi meşru olmayan bir emel değil, milletin haklı talepleridir.*" şeklinde açıklamış ve gerçeklerin kabinenin ihanetiyle kendisine arz edilmediğini, bunun da "*memleketin ve hümayunlarının sadık tebaası zararına, telafi edilemez bir hesap kayıt ve teşkil*" ettiğini belirtmişti (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2007, s. 92).

Mustafa Kemal Paşa, Ferit Paşa'nın görüşlerinin de eklenerek vilayetlere tebliğ edilen padişahın beyannamesinin içeriğinden çok, açık olarak "*milletin meşru emelleri ve maksatları ve kabinenin işleyip fiilen ve belgelerle sabit hainane harekâtının*" padişahın gizlendiğini belirtmişti. Ayrıca bunun da; Ferit Paşa'nın, padişaha gerçek dışı bilgiler vermesi nedeniyle millet ve vatana karşı işlemekte olduğu ihaneti ikiye katladığını ve artık çekilmez bir duruma getirdiğini ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa; özellikle tüm tepkiyi verdiği Damat Ferit Paşa'nın "*Tarihin hiçbir ihanet sayfasıyla karşılaştırılamayacak bir ihanet*" içinde olduğunu belirtmiş ve "*ahaliyi, yekdiğeri aleyhine kışkırtan ve milleti yabancı ihtiraslarına feda eden*" bu kabinenin "*milli arzuya aykırı olarak mevkiinde kalması, pek büyük felaketler çekmekte ve hazırlamaktadır.*" uyarısında da bulunmuştu (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2007, s. 92).

Herkesin, ülkede asayişin sağlanmasını beklerken, "*vilayetlere çekilen telgraf namelerle, bir taraftan itaat eden aşiretleri, ahali fertleri üzerine teşvik ile beraber*" aynı zamanda

“memleketin karışıklık içinde ve yardıma muhtaç olduğunu resmen beyan ederek yabancı müdahalesini davet eyleyen”, “diğer taraftan Doğu Vilayetlerinde geniş bir Ermenistan teşkiline ve Toros silsilesinin güneyinde kalan yerleri terke hazır bulunduğunu ifade” ile “dahili ve harici düşmanlarımızın emellerini desteklemek ve tatmin etmek isteyen bir kabinenin iktidar mevkiinde kalmasını” düşmanlarımızdan başka hiç kimsenin arzu etmeyeceğini de belirten Mustafa Kemal Paşa, son söz olarak “Milletin itimadına dayanmadığı, İtilaf devletlerince de malum bulunan Ferit Paşa kabinesinin bu şekilde işbaşında kalması, delegelerimizin Konferans'a davet ve kabul edilmemesi, kabulü halinde de, evvelce olduğu gibi bu defa da tart ve iade ile aleyhimizdeki hükmün tebliğiyle yetinilmesini gerektirecektir ki, bunun neticesi olarak ortaya çıkması tabii olan felaketin milleti büsbütün karamsarlığa uğratacağını zatı şahaneleri pek iyi takdir buyururlar.” dedikten sonra padişahın “memleketi korumak için Ferit Paşa kabinesinin hemen düşürülmesiyle, herkesin itimadına mazhar zevattan meydana gelen bir kabinenin teşkiline” izin vermesini “bütün millet namına niyaz ve istirham eyleriz” cümleleriyle yazısını bitirmişti (Atatürk'ün Bütün Eserleri 4, 2007, s. 92).

5. Muhalif Türkçe İstanbul Gazetesinde Sait Molla'nın Mustafa Kemal Paşa ile İlgili Yazısı

Muhalif basında “itibarsızlaştırma” yazıları devam etmekteydi. Sait Molla; Türkçe İstanbul gazetesinde, 18 Eylül günlü sayısında “Anadolu'daki Cereyanların Sonu” başlıklı bir yazı yazmış ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili, doğum yerini adının başına koyarak, bir yazı yazmıştı (Türkçe İstanbul, 18 Eylül 1919).

Yazısına “Anadolu'nun birkaç şehrinde başta Selanikli Mustafa Kemal Paşa olduğu halde buradan giden bazı kimselerin efratıkâr (kişisel) cüretleri, memleketi öyle bir hale getirdi ki, artık ne himayeden, ne mandadan, ne müzaheretten bahse imkân kalmadı.” cümleleriyle başlayan Sait Molla; zihniyetini çok net ortaya koyacak şekilde “manda-himaye ve yardımdan artık bahsedilmemesinden rahatsız olduğunu” göstermişti. Çünkü cümlesinin devamında kendisinin daha önce de söylediğini belirttiği bu durum, “muavenet ve müşavere suretiyle de vatanımızda bir hüsn-ü netice husulü ihtimalini de hemen hemen katt etti.” diyerek asıl sorun ettiği konuyu, yani yardım ve görüşmeler sonucunda vatan için iyi bir sonuç alma ihtimalinin de ortadan kalktığını açıklamıştı.

Sait Molla, daha önce şahsi çıkarları peşinde koşanların, memleketi zor duruma düşürecek kadar “hamiyetsizlik” göstereceklerini hatırladıkça, akıllarından bu düşünceleri “def etmeye” çalıştığını söyledikten sonra, bunu yapmakla “kendimizi aldatmışız.” demişti.

Sait Molla “Gördük öğrendik ki, o cüretkârların; memleketimizi atide bile kurtarabilemeyeceğimiz vaziyet ve eşkal içine atarken” vatan hissi duymadıklarını belirtmiş ve “şekavetin, şenaatın (rezillik ve kötülüğün) bu derecesinin” tarihin hiçbir yerinde mevcut olmadığını eklemiştir.

“Acaba Anadolu’ya giden bu eşhas-ı mahdude (sınırlı kişiler)”, bu cüreti izhar ederken hangi kuvvete güveniyorlar idi.” diye soran Sait Molla, konuyu daha önce Almanya’dan gelen toplara, tüfeklere, subay ve askerlere getirerek, kumandanlarla gelen yüklü bir miktardaki nakit para olduğu halde bir şey yapılamadığından bahsetmiş “bir işi, bunların hepsinden mahrum olduğumuz zaman mı başarılı olabileceklerini zan ediyorlar” karşılaştırmasını da yapmıştır.

Sait Molla, o dönem bunlara hiçbir güçleri ve siyasetleri olmadığı halde izin verenlerin de olduğunu, onların da başka noktada çıkar elde ettikten sonra, hızla bu kişilerden uzaklaştığını eklemiştir. Bir dış gücün de eskiden varlığını belirten Sait Molla, o dönemdeki cüretkârların, bu dış güç tarafından önce haysiyet, ikinci olarak da insanlık ve çıkar konusundaki araştırmaları sonucunda, İttihatçıları kastederek bugün Anadolu’da bu harekate kalkanların, o dönem de memleketi bir oldubittiye getirdiklerini belirtmiştir.

Sait Molla bu noktada kişileri “İdare dimağı” ve “İhtilalci dimağı” olarak ayrı ayrı ikiye ayırmış ve bunların farklı fikir ve dengelere sahip olduğunu ekleyerek, Mustafa Kemal Paşa’nın örgütlediği teşkilatı kastederek, “memleketimizin bugün maruz olduğu emr-i vaka, şüphesiz ki on seneden beri gördüğümüz felaketlerin sonuncusudur” demiştir. Sait Molla’ya göre o dönemin felaketlerini saymak gerekirse, bunların tümü “ihtilalci dimağ” tarafından yaratılmıştır. Yine ona göre, gelen bir felaketten sonra örnek alınmak istenmediği için üçüncü, beşinci hatta yüzüncü kez, her birisi ayrı ayrı felaketler gelmekteydi. Ve her defasında bu cüretkarların tek savunmalarının, dönemin hükümetlerini istemedikleri için “memleketin düzelmesi için çalıştıklarını söylemekten ibaret” olduğunu söyleyen Sait Molla; “Çanakkale’de, Kafkasya’da, Irak’ta sefaletten alem kırılırken, bu kadar evlad-ı vatan asılırken, hırsızlığın, şekavetin son dereceleri millete reva görülüyorken, sokaklarda açıktan kıvrılarak adam ölürken, zavallı askerler harp cephelelerinde hayvanlar gibi otlarken, bu Efendiler nerede idiler, kabineyi istemezlermiş!” cümleleriyle bu kişilerin hükümet düştükten sonra da bu cinayetleri görmemelerini, eleştirmiş ve “bunlara iştirak eden kimseler, şimdiki kabinenin hatasından nasıl bahsedebiliyorlar, bu adamlara hassasiyet yeni mi arz oldu? Madem ki bu adamların ellerinde Anadolu’ya giderek bu gibi hallere cüret etmek iktidarı varmış, bu iktidarı daha o zaman sarf etmek mukteza-yı hamiyet değil miydi.” demiştir.

Başyazısının sonunda ise Sait Molla; “*Hülasa memleket bugün, İttihatçı zihniyetiyle son vaziyeti almaktadır. Anadolu'dakilerin son cüreti kendilerinin istikbalini mahvettiği gibi vatanın da vaziyetini istediğimiz şekilden başka bir hale ilka eylemektedir (çevirmektedir).* ” diye sonuçlandırırken işi, hiç kullanmadığı o eleştirdiği gruba getirmiş ve ismini “*İttihatçılar*” diye vererek yazısını bitirmişti (Türkçe İstanbul, 18 Eylül 1919).

Görülüyor ki o dönem İstanbul hükümetini destekleyenlerin tek dayanak noktaları, Anadolu'daki harekâtı gerçekleştirenlerin İttihatçılar olmasıydı. Bu nedenle, konulara bu bakış açısıyla bakmışlar ve manası olmayan ve işgale karşı direnme hareketini “*karşı tarafı itibarsızlaştırma yazılarıyla*” sindirmeye çalışmışlardı. Sait Molla'nın bu yazısı ve Peyam'da Ali Kemal'in, Alemdar'da da Refi Cevat'ın yazıları da hep bu yönde olmuş, bu da gündemi ve halkın isteğini göz ardı etmelerine neden olmuştu. Anadolu Harekâtı'nı yapanları, siyaseten ve şahsi çıkarları için çalışmakla suçlarken, on yıldır iktidarda olamamaları sonrası iş başına veya iktidara geldiği bu ortamda, kendi şahsi çıkarlarını savunmak için bilerek veya bilmeyerek Anadolu harekâtını itibarsızlaştırdıklarının da farkında olamamışlardı.

Mustafa Kemal Paşa; bu itibarsızlaştırma yazılarına daha sonra cevap vermek üzere işlerine devam etmekteydi. İstanbul, Sivas Kongresi'nin önemini fark etmiş ama engelleyememişti. Anadolu'da Temsil Heyeti ise padişaha doğrudan ulaşabilecek bir kişi olan Müşir Fuat Paşa aracılığıyla ve son girişimlerini de gerçekleştirmiş ve Damat Ferit Paşa'nın 29 Eylül 1919'da istifasını sağlamıştı (Elmacı, 2024d, s. 213).

6. Muhalif Peyam Gazetesinde Ali Kemal Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile İlgili Yazısı

İstanbul basınında, Anadolu harekâtı ve Mustafa Kemal Paşa aleyhindeki yazılar devam etmekteydi. Bu süreçte son çaba, bu kez Peyam'da 28 Eylül 1919'da Ali Kemal Bey'den gelen bir başyazı olmuştu. Ali Kemal, Damat Ferit Paşa'nın istifasına ve sonrasında da Anadolu Harekâtı'nın tanınmasına gidecek süreçten bir gün önce “*Kimi Aldatıyorlar?*” başlıklı başyazısında, daha ilk cümlesine Mustafa Kemal Paşa ile ama (Paşa) unvanını kullanmadan başlamış ve onları “*Celali*” olarak nitelemişti. Ali Kemal de, Sait Molla gibi halkın İttihatçılara olan tepkisini kullanmaya karar vermiş ve Sait Molla'nın on gün önce yazdığı başyazısındaki içeriği aynen temel alarak farklı cümlelerle yazmıştı (Peyam, 28 Eylül 1919).

Ali Kemal, ilk cümlesinde “*Başta Mustafa Kemal olduğu halde, Anadolu'daki Celaliler iddia ediyorlardı ki güya İzmir Yunanistan'a verildiği, Şarki Anadolu Ermenilere vaat edildiği, galeyan-ı hissiyatla böyle ayaklanıyorlardı. Kimi aldatıyorlar? İzmir'i kurtarmak için ne gayret sarf ediyorlar? Ne celadet gösterdiler? Şarki Anadolu'da ise asayiş ihlal ile savaşarak, Amerika'dan itibaren devletleri bir derece, daha aleyhimize çevirmekten başka ne yaptılar?*”

Görüyoruz. Fakat kimi aldatıyorlar?” demiş, ardından o da İttihat Terakki dönemine giderek, “Bu millet bilmiyor ve hatırlamıyor mu ki on sene evvel idi. Yine bu ocak, yine bu zorbalar, yine böyle göz boyacılıkla ‘Meşrutiyet’i kurtarıyoruz, kurtaracağız’ diye Selanik’ten bir ordu ile bir Harekât ordusuyla geldiler. Âlemi iğfal (kandırarak) ederken, payitahtımıza girdiler. Girdikten sonra yapmadıkları hebaseti (alçaklık), fazahatı (rezillik) bırakmadılar. Sokak ortalarında hangi sarıklıyı yakaladırsa mürteci diye vurdular. Öldürdüler. Darağaçlarını kurdular. Alay alay masumları astılar. Sarayları yağma ettiler. Namus üzerine verdikleri sözü bile ayakaltına alarak halifeyi hal eylediler. Koskoca bir ordu efradını, binlerce Anadolu uşaklarını irtica ve isyan vesileleriyle kırdılar. Fakat o zamandan beri hangi Meşrutiyeti tesis ettiler? Kimi aldatıyorlar?” cümleleriyle, 31 Mart isyanından söz etmeden ilginç bir benzetme yapmıştı.

Ali Kemal, sert cümlelerine devam ederek *“Bu millet, anlamadı, öğrenemedi mi ki ocak, hin-i hacette (gerektiğinde) her fırlıdağa geliyor. Hatta ecnebi parmağıyla da düşer, kalkar, tutuşur, ocağın kahramanları Enver, Talat, Cemal değil midir ki daha harb-i umumi zuhur eder etmez, Almanya ile hafi (gizli) bir muahede akd eylediler ve milleti, istikbalini düşünmeden, taşınmadan ecnebi bir devletin ihtirasına kurban ettiler. Boş boşuna mı?”* dedikten sonra ilginç bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhinde İngiliz gizli servisi tarafından bir propaganda kitabı olarak yayımlanmış olan *“Blue Book”* Mavi Kitap’tan örnek vererek *“İngiltere’nin Mavi Kitabı’nda, hayretle okumuyor muyuz ki, tamamen o esnalarda Berlin’den Dersaadet’e, sandık sandık altın geldi. Acaba bu paralar nereye gitti? Acaba kısmen ocağın kısmen de o şanlı anlı zorbaların keselerine girmedi mi? O gün öyle yapan bir hizb-i meşum, bugün başı sıkışınca daha neler yapmaz?. Kimi aldatıyorlar?”* şeklinde yazmıştı.

Ali Kemal, okuyucusunu etkilemek adına millete seslenmeye devam etmiş ve *“Bu millet düşünmez mi ki, şimdi müdafaa-yı milliye davasına kalkışan bu pervasızların nazarında, Türklerin hayatları hiç hükmündedir. Harb-i umumi esnasında Galiçya, Dobruca cephelerinde Avusturyalıların, bhusus Bulgarların ela gözleri için binlerce Türk askeri göz göre göre feda edilmedi mi? O kurnaz olduğu kadar yaman müttefiklerimiz, en büyük tehlikelere sade o kurbanlık askerlerimizi sevk ettirmiyorlar mıydı? Her fırsatta Türkleri kırdırmıyorlar mıydı? Diğer cephelerde nafîle yere kırılanları, hele aklıktan hala ölenleri hesaba alırsanız bu yüzden zayıyatımız milyonları bulur. Zorbalar işte Türkü ve Müslümanı böyle siyanet (himaye) ettiler. Fakat hala kimi aldatıyorlar?”* diyerek yazısına devam etmişti.

Ali Kemal yazısı boyunca hep İttihatçılar üzerinden Cihan Harbi ile ilgili konuları dile getirmiş ve halka karşı korku ve kaygı salmaya çalışmıştır. Yazısının sonunda konuyu yine Anadolu Harekâtı’na getirmiş ve *“Anadolu hareketleri, bu oyunların en acemilerinden, en*

ahmaklarından biridir. Çünkü siyaset ve adalet bir tarafa dursun, hakaik-i ahvalden (gündemdeki gerçeklerden) bu derece gaflet, cehalet hiçbir idrake sığmaz. Belki kıyıda bucakta birkaç sade dil, bu devletin şu muhallik (olmazlık) vaziyetini daha muhallik bir hale sokmak, bu suretle de istiklalimize, en son darbe-yi ihaneti vurmak milletimize bir hizmettir, zehabına kapılınsınlar. Fakat milletin büyük bir ekseriyeti bu cinnetleri hıyanetleri telin eyler.

Bu toprakta düşman parasıyla çalışanlar da bu millete ancak bu derece ihanet edebilirlerdi. Son posta ile gelen evrak havadında (olaylarında) izlerini görüyoruz. Bu ahmakçasına müsademelere, bu çirkin hadiselerle istinaden aleyhimizde kim bilir daha ne ağır hükümler verildi ya da verilmek üzeredir.” cümleleriyle, Anadolu Harekâtını “acemi”, “ahmakça”, “gaflet” ve “cehalet” kelimeleriyle nitelemiş ve sonunda da “ihanel” ifadesini kullanmıştır.

Ali Kemal, yazısının en son kısmında da “Bu mülk ve milleti böyle vartalara uğratmak güya milli bir hareket, Türklüğe hizmet imiş, öyle mi? Kimi aldatıyorlar? Bir (Bela Kun²³) yüzünden Macarlar neler çekti, gördük. Beraber Mustafa Kemal belasından daha ucuz kurtulabilirsek, daha ziyade pay-ı istila altında ezilmez isek Allah’a şükür etmeliyiz.” diyerek Mustafa Kemal Paşa’yı, Macar Komünist lider Béla Kun ile benzeştirmiş ve Milli Harekâtın, Milli ve Türklüğe hizmet olmadığını ima ederek, Mustafa Kemal Paşa’yı da kelime oyunu ile “bela” olarak nitelemiş ve “Mustafa Kemal belasından ucuz kurtulabilirsek Allah’a şükretmeliyiz” yorumuyla yazısını bitirmiştir.

Ali Kemal de aynen Sait Molla gibi işe “Selanik”i karıştırmış ve bakış açısını Harekât Ordusunun girişimine kadar götürerek tavrını Mustafa Kemal Paşa aleyhinde belirlemiştir. İlginç ki İngilizlerin bir propaganda kitabı olarak Osmanlı hakkında yayımladıkları Mavi kitaptan örnek dahi verebilmişti. Son kısmındaki öngörülerinin de diğer öngörülerini gibi tutmadığı görülen Ali Kemal, sadece siyaseten bakışı nedeniyle gerçekleri görememiş ve yazılarıyla birçok kişiyi etkilemişti..

7. Damat Ferit Paşa’nın İstifasına Gidiş

Damat Ferit Paşa Hükümeti, son kozlarını oynamaktaydı. Bunlardan birisi Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’i zorla tutuklatarak İstanbul’a getirmek bir diğeri de Anadolu üzerine silahlı asker göndermek idi (Akşin, 2004b, s. 558). Sivas’a Vali atanan Reşit Paşa, şehre geldiğinde içinde bulunduğu durumda bir Kongre düzenleneceği bilgisini Mustafa Kemal

²³ Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda ortaya çıkan Macar İhtilal hareketleri sırasında, Mihály Károlyy’nin kurduğu Macaristan Cumhuriyetinin yerine, Lenin’e yakın bir gazeteci olan Béla Kun’un, 1919 yılında kısa bir süreliğine Macaristan Komünist Cumhuriyeti’ni ilan etmesi (Uysal, 2021, s. 74) ve daha sonra da Macar ulusal ordunun bu Bela Kun hükümetine son vermesi kastediliyor (Karagülmez, 2023, s. 163).

Paşa'dan almış ancak İstanbul'dan Dâhiliye Nazırı tarafından da Paşa ile irtibat kurulmaması telgrafi geldiğini bildirmiş ve “*Mustafa Kemal Paşayı hem haklı, hem kuvvetli görüyordum. Lâkin o hakkın ve o kuvvetin müsbet netice verecek, galip itilâf devletlerini kararlarından döndürecek, sarayı ve Babıâliyi miskinlikten kurtaracak kadar müessir olacağını tahmin edemiyordum. Ne yapmalıydım, yurda faydalı olacak adımı nasıl kararlaştırmalıydım? Ben ne Dâhiliye Nazırına, ne Mustafa Kemal Paşaya cevap yazmayarak, idrâkimle vicdanım arasında muhakemeler, münakaşalar yürütürken*” (Reşit Paşa'nın Hatıraları, 1939, s. 43) El Aziz Valisi Ali Galip'in kendine ziyarete geldiğini belirtmişti. Ali Galip'in kendisine Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklatarak İstanbul'a gönderilmesi teklifini de yaptığını ekleyen Reşit Paşa, her ne kadar Ali Galip Bey'e de gerekli ihtarı yapıp, Mustafa Kemal Paşa'yı hapsetmek istiyorsa, “*kendi vilâyet hudutları içinde*” yapması gerektiğini de eklese de bir süre kesin kararını verememişti.

Görülüyor ki, Mustafa Kemal Paşa'yı Sivas'ta tutuklayabilecek bir kişi ortaya çıkmıştı. Bu kişi, Alemdar gazetesinin 4 Eylül günlü sayısında “*Sivas Vali ve Kumandanlığı*” başlığıyla verilen küçük bir haberde Sivas Valiliğine ve kumandanlığına atandığı belirtilen Mamuratülaziz Valisi Ali Galip Bey idi (Alemdar, 4 Eylül 1919). Bu görevin kendisine verildiği belli olan El Aziz (Elazığ) Valisi Ali Galip bu görevi gerçekleştirmek için hamle yapmasına rağmen, Sivas Vali'sinin olumsuz yanıtı ve bunu öğrenen Mustafa Kemal Paşa'nın sert geçen bir görüşmesi sonrası, bu girişim olumsuz olmuştur (Akşin. 2004a, s. 559). Nitekim olayların sonucunda 18 Eylül 1919 tarihli Alemdar gazetesinde “*Anadolu Ahvali- Bir Tekzip*” başlığı ile Matbuat Müdürlüğü'nden gelen bir tekzip yayımlanmış ve Sivas Valisi Reşit Paşa'nın değiştirilerek yerine Mamuratülaziz Valisi Ali Galip Bey'in geçmesinin kararlaştırıldığı halde, daha sonra Ali Galip'in memuriyetinde kalmasının uygun görüldüğüne dair bir haberle, atama tekzip edilmişti (Alemdar, 18 Eylül 1919). Çabalarında başarısız olan Ali Galip, bu kez 21 Eylül 1919'da Damat Ferit Paşa'ya çektiği telgrafta “*Anadolu'daki asileri*” kendi bölgesinden aşiretlerden adam toplanmasını istemişti. Ancak Damat Ferit'in bölge halkının fazla kışkırtılmaması düşüncesiyle buna yanaşmamıştı (Turan, 2000, s. 249). Beyannameye rağmen, işler artık Milli Harekâtın istediği şekilde gitmeye başlamıştı. İstanbul Hükümeti Anadolu'da baş gösteren durumu yönetmekte zorlanıyordu. 24 Eylül 1919'da İstanbul'a bağlı olan Konya Valisi Cemal Bey, can güvenliği olmayışı nedeniyle bölgedeki İngiliz subayına da danışarak, Konya'yı terk etmiş (Sarıhan, 1994, s. 128), yine İstanbul tarafında yer alan Trabzon'daki Vali Mehmet Galip Bey de tutuklanmış olduğu için bu iki ilde

kontrol, Temsil Heyeti'ne geçmişti (Akşin, 2004b, s. 602). Konya'da Milli Harekât lehine gösteriler de başlamıştı.

Bu arada İstanbul Hükümeti tedbirlerini artırmış, Bursa'ya; daha önce başında olduğu Divan-ı Harpte İttihatçıları yargılayan ve özellikle de Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Bey'i idama mahkûm eden, Mustafa (Nemrut) Paşa'yı atamıştı (Sarihan, 1994, s. 129), Ali Fuat Paşa'nın sıkıştırdığı Eskişehir'e de Damat Ferit Paşa'nın isteğiyle İngilizler asker göndererek şehir güçlendirilmişti (Akşin, 2004b, s. 603). Aynı zamanda Padişahın beyannamesi de birçok dernek tarafından kendi çıkarlarına olduğu için desteklenmeye devam etmekteydi.

Bu aşamada, İstanbul Hükümeti ile İngilizler arasındaki görüşmelerde; Ali Galip Bey ve Muhittin Paşa ile askeri bir yöntemle Sivas Kongresinin “engellenmesi” ve hatta “suikast” çabaları olumsuz sonuçlandırdığından, Mustafa Kemal Paşa üzerinden Milli Harekât ile “uzlaşma” yoluna gidilmesine karar verilmişti (Akşin, 2004b, s. 604).

Bu arada Damat Ferit Paşa'nın son çabaları içinde 28 Eylül'de, Eskişehir'i daha da güçlendirerek “gövde gösterisi” yaparak Milli Hareket ile uzlaşma çabası yer almış ve İngilizlerden “şehre 2000 asker gönderilmesi” ile ilgili bir nota gönderilmişti (Akşin, 2004b, s. 604). Ancak Fransız, İngiliz ve İtalyan yüksek komiserleri bu konuyu görüşerek, Konya'nın da elden çıkması göz önünde bulundurularak daha fazla asker gönderilmesinin bir “iç savaşa yol açacağı”, bunun işlerine gelmeyeceği, bu nedenle demiryollarının da elden çıkacağı için İstanbul'un gıda tedarikinin engelleneceği düşüncesiyle bu teklifi 29 Eylül 1919'da reddetmişlerdi (Akşin, 2004b,s. 604).

Bu red kararı, Damat Ferit Paşa'nın da yapacak bir şeyi kalmadığı anlamına gelmekteydi. İngilizlerin Anadolu'ya daha çok asker göndererek, şiddet yoluyla Milli Harekâtı bastırmanın kendi işlerine gelmeyeceğini görmeleri ile Damat Ferit Paşa'nın da arkasında kimse kalmamıştı. Sonunda Damat Ferit Paşa 29 Eylül 1919'da istifasını vererek 3'ncü hükümetinin süresini de bitirmişti.

Sonuç

1919'un Eylül ayı, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi örgütlenme noktasında önemli gelişmelerin olduğu ve kırılmanın da yaşandığı ay olarak önem kazanmaktadır. Özellikle Erzurum Kongresi sonrası daha da güçlenen direnişin örgütlenme aşaması, Mustafa Kemal Paşa aleyhinde görevden alma ve tutuklama kararı ile engellenmeye çalışıldıysa da Damat Ferit Paşa'nın verdiği demeçte söz ettiği “ateş” söndürülemediği tam tersi daha da güçlenmeye başlamıştı. Sivas Kongresi yapılmış ve herkes Sivas'ta işgallere karşı bir girişimin olduğunu görmüştü. Milli bir teşkilat yapıldığı anlaşılmıştı. Artık neyin ve kimin “doğru ve

milli” olduğu görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda tek çare olarak güçlü bir şekilde Sivas Kongresini engelleme yoluna giden İstanbul Hükümeti, bunda da başarı sağlayamamıştır. Son aşamada padişahın hakem olarak Anadolu’ya mesaj verilmesi düşünülmüş ve 21 Eylül 1919’da padişahın beyannamesi yayımlanmıştır. Öncelikle Padişah’ın Milli Mücadele’ye beyanname yayınlayarak gerçekleştirdiği bu müdahalesinde en başta kullandığı, ‘*Bugünlerde Anadolu’da ortaya çıkan ahval ve harekâtın safahatını, yerel kaynaklardan gelen telgrafların artmasıyla işittiğini*’ söylemesi önemli bir tespittir. Temsil Heyeti, her ne kadar o dönemin şartları gereği padişahı karşılarına almamak için, ‘*Damat Ferit Paşa’nın padişahıtan olan biteni sakladığı*’ şeklinde bir görüş içinde olmasına rağmen, padişahın bu beyannamesiyle her şeyin farkında olduğu anlaşılmaktaydı. Padişah halkın tepkisinin, İzmir’in işgali ve sonrasında da Doğu Anadolu’nun geleceği hakkındaki kaygılardan kaynaklandığını belirtmiş ve herkesin bu nedenle teessür içinde olduğunu da kabul etmişti. Vahdettin hükümetin de görevini yaptığını bu nedenle milletin arasındaki “*ayrışma ve bölünmeye neden olan her türlü teşebbüsatin*” devletin temel çıkarlarına uymadığını da eklemiştir. Beyannamesi’nin en önemli kısmında ise halk ile hükümet arasında ayrılık varmış gibi gösterilmesinin de Avrupa’da yanlış anlaşılacağını belirtmiştir. Vahdettin bunun için ‘*kanun ve emirlere itaat edilmesini ve sessiz kalınarak, memleketin düzenini ve asayişini bozacak hareketlerden kaçınılmasını*’ istemiştir. Vahdettin’in beyannamesine verilen Milli Mücadele karşıtı olanlar tarafından verilen tepkilerden de kamuoyunda bu beyannamenin nasıl karşılandığı da çok açıktır. Artık Temsil Heyeti vardı ve bir güç merkezi haline gelmişti. Sivas Kongresi günlerinde ülkenin birçok yerinden Damat Ferit Paşa’ya karşı tepki gösteren telgraflar çekilmiş ve hedef olarak Damat Ferit Paşa alınmıştır. Temsil Heyeti de bu anlamda İstanbul’daki devlet kurumlarına Damat Ferit Paşa’nın “*Kanun-u Esasi’ye aykırı davrandığı*” şeklinde telgraflarla Sadrazam üzerinde baskı oluşturmuştu. Bunun sonucunda da Damat Ferit’in istifasına gidilen yol açılmış Kuvâ-yı Milliye yeni bir boyuta geçmişti.

Kaynaklar

Gazeteler

Beyanname-yi Hümayun. (21 Eylül 1919). *Alemdar*.

Beyanname-yi Şahane. (24 Eylül 1919). *Alemdar*.

Sadrazam Ferit Paşa’nın Beyanatı. (25 Eylül 1919). *Akşam*.

Beyanname-yi Hümayun ve Tezahürat. (25 Eylül 1919). *Alemdar*.

Mütেকaidiyn-i Askeriye Cemiyeti’nin Bir Arızası. (25 Eylül 1919). *Alemdar*.

- Zat-ı Hükümdar ve Millet Yekpare Bir Kitledir. (25 Eylül 1919). *Alemdar*.
- Anadolu Ahvalı- Bir Tekzip. (18 Eylül 1919). *Alemdar*.
- Sivas Vali ve Kumandanlığı. (4 Eylül 1919). *Alemdar*.
- Ferit Paşa'nın Beyanâtı. (5 Eylül 1919). *Alemdar*.
- Anadolu'dan İstemeye Yüz Kaldı mı?. (5 Eylül 1919). *Alemdar*.
- Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey. (1 Ağustos 1919). *İfham*.
- Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı. (5 Eylül 1919). *İfham*.
- Sadrazam Paşa'nın Mühim Beyanâtı. (5 Eylül 1919). *İkdam*.
- Jandarma Kumandanı Kemal Paşa'nın Beyanâtı. (6 Eylül 1919). *İkdam*.
- Sadrazam Paşa'nın Beyanâtı. (13 Eylül 1919). *İkdam*.
- Beyanname-yi Hümayun. (21 Eylül 1919). *İkdam*.
- Beyanname-yi Hümayun Münasebetiyle. (22 Eylül 1919). *İkdam*.
- Beyanname-yi Hümayun. (22 Eylül 1919). *İkdam*.
- Beyanname-yi Hümayun Münasebetiyle Muhtıralar. (23 Eylül 1919). *İkdam*.
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Muhtırası. (23 Eylül 1919). *İkdam*.
- Nigahban Cemiyeti'nin Muhtırası. (23 Eylül 1919). *İkdam*.
- Beyanname-yi Şahane. (24 Eylül 1919). *İkdam*.
- Deba Muharririnin Mülakatı. (24 Eylül 1919). *İkdam*
- Une Interview de Mehmed VI. (22 Septembre 1919). *Journal des Débats*.
- La Presse et Interview du Sultan. (23 Septembre 1919). *Journal des Débats*.
- Bizi Ancak Anadolu Kurtarabilir. (4 Eylül 1919). *Peyam*.
- Sadrazam Paşa Hazretleriyle Mülakat. (5 Eylül 1919). *Peyam*.
- Huzura Kabul-Babıali'de Vükela İçtimaları. (21 Eylül 1919). *Peyam*.
- Beyanname-yi Hümayun. (21 Eylül 1919). *Peyam*.
- Beyanname-yi Hümayun Suretiyle. (21 Eylül 1919). *Peyam*.

Kimi Aldatıyorlar. (28 Eylül 1919). *Peyam*.

(12 Ağustos 1919). *Takvim-i Vekayi*.

Padişahımızın Beyanat-ı Mülukaneleri. (26 Eylül 1919). *Tarik*.

Sadrazam Paşa'nın Yeni Beyanattı. (13 Eylül 1919). *Tarik*.

Padişahımızın Beyanat-ı Hümayunları. (24 Eylül 1919). *Tarik*.

Sadrazam Paşa'nın Beyanattı. (26 Eylül 1919). *Tarik*.

Sadrazam Paşa'nın Beyanattı. (5 Eylül 1919). *Tasvir-i Efkar*.

Beyanname-yi Hümayun. (21 Eylül 1919). *Tasvir-i Efkar*.

Beyanat-ı Şahane. (24 Eylül 1919). *Tasvir-i Efkar*.

Millete Beyanname-Nigahban Cemiyet-i Askeriyesi Tarafından. (7 Temmuz 1919). *Türkçe İstanbul*.

Ferit Paşa Hazretlerinin Beyanattı. (5 Eylül 1919). *Türkçe İstanbul*.

Anadolu'daki Cereyanların Sonu. (18 Eylül 1919). *Türkçe İstanbul*.

Beyanname-yi Hümayun. (21 Eylül 1919). *Türkçe İstanbul*.

Üçüncü Damat Ferit Paşa Kabinesi- Hatt-ı Hümayun Sureti. (22 Temmuz 1919). *Vakit*.

Harekat-ı Milliye ve Müşir Fuat Paşa. (7 Teşrinievvel-Ekim 1919). *Vakit*.

Harbiye Nezareti'nde Tebeddül. (15 Ağustos 1919). *Vakit*.

Sadrazam Paşa ile Bir Mülakat. (5 Eylül 1919). *Vakit*.

Harekât-ı Milliye Etrafında. (11 Ekim 1919). *Yeni Gün*.

Sadrazam Paşa'nın Beyanattı. (12 Eylül 1919). *Yirminci Asır*.

4.5 Ayda Üçüncü Ferit Paşa Kabinesi. (22 Temmuz 1919). *Zaman*.

Taşraya Tamim. (23 Temmuz 1919). *Zaman*.

Polis Müdüriyeti. (5 Mart 1919). *Zaman*.

Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Muhtelif Meseleler Hakkındaki Beyanattı. (5 Eylül 1919). *Zaman*.

Eserler

Akşin. S. (2004a). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. (C.1). Kültür Yayınları.

Akşin. S. (2004b), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. (C.2). Kültür Yayınları.

Kemal, A. (1919, Eylül 28). *Kimi Aldatıyorlar*. Peyam.

Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri. (1911-1921). (1982). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları.

Atatürk Sivas'ta. (1982). Sivas.

Atatürk'ün Bütün Eserleri. (2007). (C. 4). Kaynak Yayınları.

Bayraktar. H.(2007). Orta Doğu Topraklarında Osmanlı İdaresi Aleyhine Yapılan Yerli Ve Yabancı Basın Yayın Faaliyetleri Ve Devlet Adamlarının Tutumu. 38. C. II. (s. 679-704). *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*.

Beyanname-i Hümayun. (1954). *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. 3/10. Vesika. 221. 1-3.

Çevik. Z. (2020). Birinci Meclis Gizli Celse Zabıtlarında Jandarma Teşkilatı Hakkında Görüşmeler (1920-1921). *Asya Studies*, 4 (14), 75-85.

Efe, İ. (2016). 30 Ekim 1918'den Ocak 1921'e Teşkilat, Tensikât ve İcraatlarıyla Türk Jandarması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 583-602.

Elmacı, M. E. (2022). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Kamuoyunda Tanınması (1911-1919)T*. ATAM Yayınları.

Elmacı, M. E. (2024a). Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın Tutuklanma Kararının İstanbul Basınına Yansıması (Ağustos 1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 3541-3574.

Elmacı, M. E. (2024b). Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı Sonrasında Geri Çağırılma, Azil ve İstifa Süreçlerinin İstanbul Basınına Yansıması (Haziran -Temmuz 1919). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 3541-3574.

Elmacı, M. E. (2024c). Sivas Kongresi'nin Bir Sonucu Olarak Damat Ferit Paşa'nın İstifası'nda Bir Aracı: Deli Müşir Fuat Paşa. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 208-222.

Ertan, F.T. (t.y.). Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi. *Atatürk Ansiklopedisi*. ATAM. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nigehban-cemiyet-i-askeriyesi/>

Gazi Mustafa Kemal. (1927). Nutuk. Vesika No. 221.

Goloğlu. M. (2008). *Milli Mücadele Tarihi II*, Sivas Kongresi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İpek. G. (2013). *Alaşehir Kongresi'ne Katılanlar ve Sosyal Statüleri*. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), *Aralık 2013, Manisa Özel Sayısı*, 237-260.

Jaeschake. G. (2001). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. (I)*. Cumhuriyet Kitapları.

Karagülmez. M. (2023). Macar Kaynaklarında Yeni Türk Devleti'nin Kuruluş Süreci ve Türkiye'deki Siyasi Hayata Dair Bazı Tespitler (1920-1938). *Karadeniz Araştırmaları*, XX/77: 157-177.

Kenan. S. (2011). Oğlu Âli Türkgeldi'nin Kalemile Son Osmanlı Mâbeyn Başkâtiplerinden Babası Ali Fuat Türkgeldi'nin Hayatı ve Eserleri. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 37. 139-164

Kocaoğlu. B. (2006). *Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki fırkasının Dağılması (1918 - 1920)*. Temel Yayınları.

Reşit Paşa'nın Hatıraları. (1939). (Neşr.C. R. Yularkıran). Muallim Ahmet Halit Kitabevi.

Sait Molla. (18 Eylül 1919). .Anadolu'daki Cereyanların Sonu. *Türkçe İstanbul*.

Sarihan, Z. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. (C.1). TTK Yayınları.

Sarihan, Z. (1994). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. (C. 2). TTK Yayınları.

Selek. S. (1987). *Anadolu İhtilali*. (C.1). Kastaş Yayınevi.

Selvi. H. (1999). İstanbul Hükûmeti'nin Kuvâ-yı Millîye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15 (44), 547-566.

Tekir. S. (2022). *Osmanlıdan Cumhuriyete Jandarma (Kuruluş, Teşkilat ve Mücadele 1903-1938)*. Timaş Yayınları.

Toker. Y. (2006). *150'liklerden Portreler*. Toker Yayınları.

Turan, Ş. (2000). *Türk Devrim Tarihi*. (C. 1). Bilgi Yayınevi.

Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İşittiklerim*. TTK Basımevi.

Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. TTK Yayınları.

Uysal. D. T. (2021). Macaristan'ın Sınır-Ötesi Soydaş Azınlık Politikası. *EURO Politika*, 8. 73-82.

Yiğit. Y. (2018). Muhalif Bir Kumandan: Son Jandarma Umûm Kamandanı Ali Kemal Paşa'nın İttihatçılarla İlişkisinin Doğası” *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyete Jandarma*. Berikan Yayınevi.

Zürcher, E. J. (2005). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. İletişim Yayınları.

Ekler

1. Takvim-i Vekayi, 12 Ağustos 1919
(Mustafa Kemal Paşa'nın Rütbelerinin Alınma Kararı)

تقویم وقایع		صفحه ۲
حک	محمد وحید الدین	
	اوچنجی اردو مفتشلکندن معزول و عسکر لکدن مستعفی مصطفی کمال بک سلك عسکریدن اخراج و حائز اولدینی نشانلر نزع و عهده سنده کی فخری یاورلک رتبه سی رفع ایدلمشدر .	
ماد	اشبو اراده سینه نک اجراسنه حربیه ناظری مأموردر .	
اولنان اد	۱۲ ذی القعدة ۱۳۳۷ ۹ اغستوس ۱۳۳۵	
شرکتہ	صدر اعظم حربیه ناظری	
ماد	داماد فرید ناظم	
ماد		

3)- Türkçe İstanbul 21 Eylül 1919
(Vahdettin'in Beyannamesi)